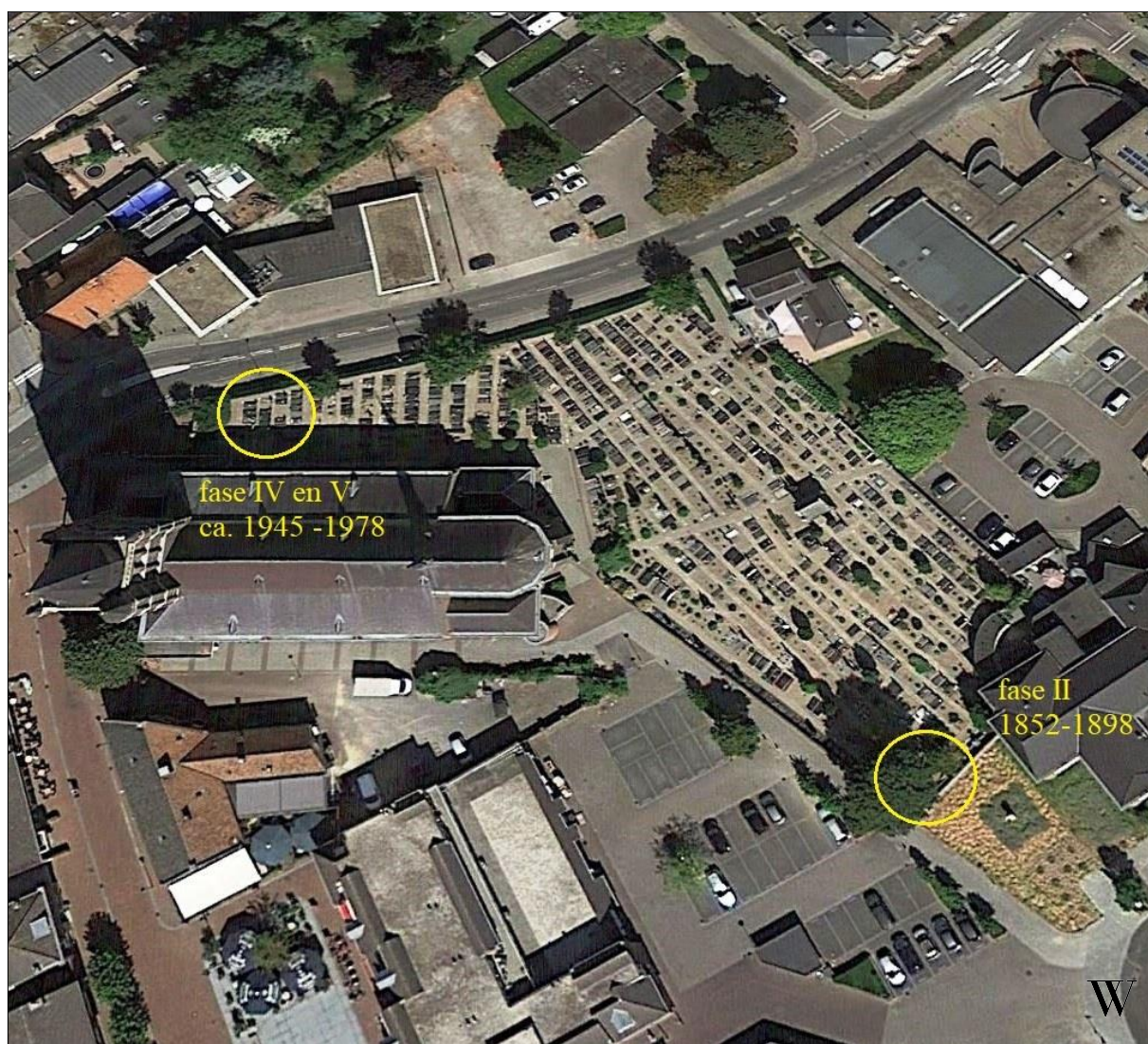

Rapportage

Archeologische verwachtingswaarden

Nederweert Kerkstraat 58

algemene begraafplaats (2021)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch en cultuurhistorisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Bronnenonderzoek	6
2.1 St.-Lambertuskerk	6
2.2 Een plaats in de heide	12
2.3 Nieuwe begraafplaats in Schoor	15
2.4 Begin twintigste eeuw	16
2.5 Tweede Wereldoorlog	17
2.6 Einde van de begraafplaats in Schoor	18
2.7 Nieuwe begraafplaats in Kreijel	21
3. Casuïstiek	22
3.1 Frederik Dirk Theodoor van Heemskerk (1856)	22
3.2 Peter Hubert Brangers (1874)	23
3.3 Matthijs Ridder (1883)	24
3.4 Altje Ijder van Kooij (1886)	25
3.5 George Willem Johannes Maria Schmidt (1929)	26
3.6 Peter Hubert Scheijven (1931)	28
3.7 Teuntje Kaan (1950)	32
4. Gebruik, bestemming en reputatie	34
5. Waardenstelling	37
6. Conclusies en samenvatting	39

1. Inleiding

Deze rapportage vormt een onderdeel van een drieluik, te weten:

1. *Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Schoordijk algemene begraafplaats (2019).*
2. *Ridder, held en bedelaar. Het onfortuinlijke leven van Mathijs Ridder (1810-1883).* Deze publicatie verscheen in 2021.
3. *Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Kerkstraat 58 algemene begraafplaats (2019).* Dat is het document dat nu voor u ligt.

De aanleiding voor het schrijven was een biografie van Mathijs Ridder, die in 1883 door verdrinking om het leven kwam in Nederweert. Vanwege het feit dat hij niet katholiek was, mocht hij niet begraven worden op de 'bijzondere' (=katholieke) begraafplaats van Nederweert, maar werd hij ter aarde besteld op de algemene begraafplaats. Dit riep de onderzoeksvraag op waar deze algemene begraafplaats zich precies heeft bevonden. Onderzoek wijst uit dat er in de loop der voorbije eeuwen in Nederweert maar liefst zes fasen zijn te onderscheiden en dat er vijf verschillende locaties als zodanig in gebruik zijn geweest:

Tabel 1. Periodisering algemene begraafplaatsen Nederweert

fase	periodisering	wijk	locatie
fase I	vóór 1852	Nederweert-centrum	onbekend deel van kerkhof bij kerk
fase II	1852-1898	Nederweert-centrum	zuidhoek kerkhof, Schoolstraatzijde
fase III	1898-1959	Schoordijk	noordoever Roevenderpeel
fase IV	(1945?)-1959	Nederweert-centrum	hoek Kerkstraat en Kapelaniestraat
fase V	1960-1978	Nederweert-centrum	hoek Kerkstraat en Kapelaniestraat
fase VI	1978-heden	Budschop-Kreijel	hoek Hoofstraat en Kreijel

In deze rapportage wordt het onderzoek naar fase I, II, IV en V beschreven. Dat zijn de drie locaties in de periferie van de St.-Lambertuskerk van Nederweert, adres Kerkstraat 58.

Voor een onderzoek naar aanleg, beheer, onderhoud, eigendom en gebruik werd onderzoek verricht in de archieven van het gemeentebestuur van Nederweert, het parochiebestuur van de kerk van St.-Lambertus te Nederweert, het archief van het Provinciaal Bestuur van Limburg, het archief van het Bisdom Roermond en werd gebruik gemaakt van diverse lokale mondelinge en schriftelijke bronnen.¹

¹ Gebruikte afkortingen:

APN = Archief St.-Lambertusparochie Nederweert (in Gemeente-archief Weert).

GAN = Gemeente-archief Nederweert (in gemeentehuis Nederweert).

GAW = Gemeente-archief Weert (in Erfgoedhuis Weert).

OA = Oud-archief, periode 1795-1939 (in GAN).

NA = Nieuw-archief, periode 1939-1990 (in GAN).

RHCL = Regionaal Historisch Centrum Limburg (in Maastricht).

PA = Provinciaal Archief van Limburg, fonds nr. 01.04 (in RHCL).

ABR = Archief Bisdom Roermond, fonds nr. 14.A003B (in RHCL).

SGN = Archief Stichting Geschiedschrijving Nederweert (in Nederweert).

RCE = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

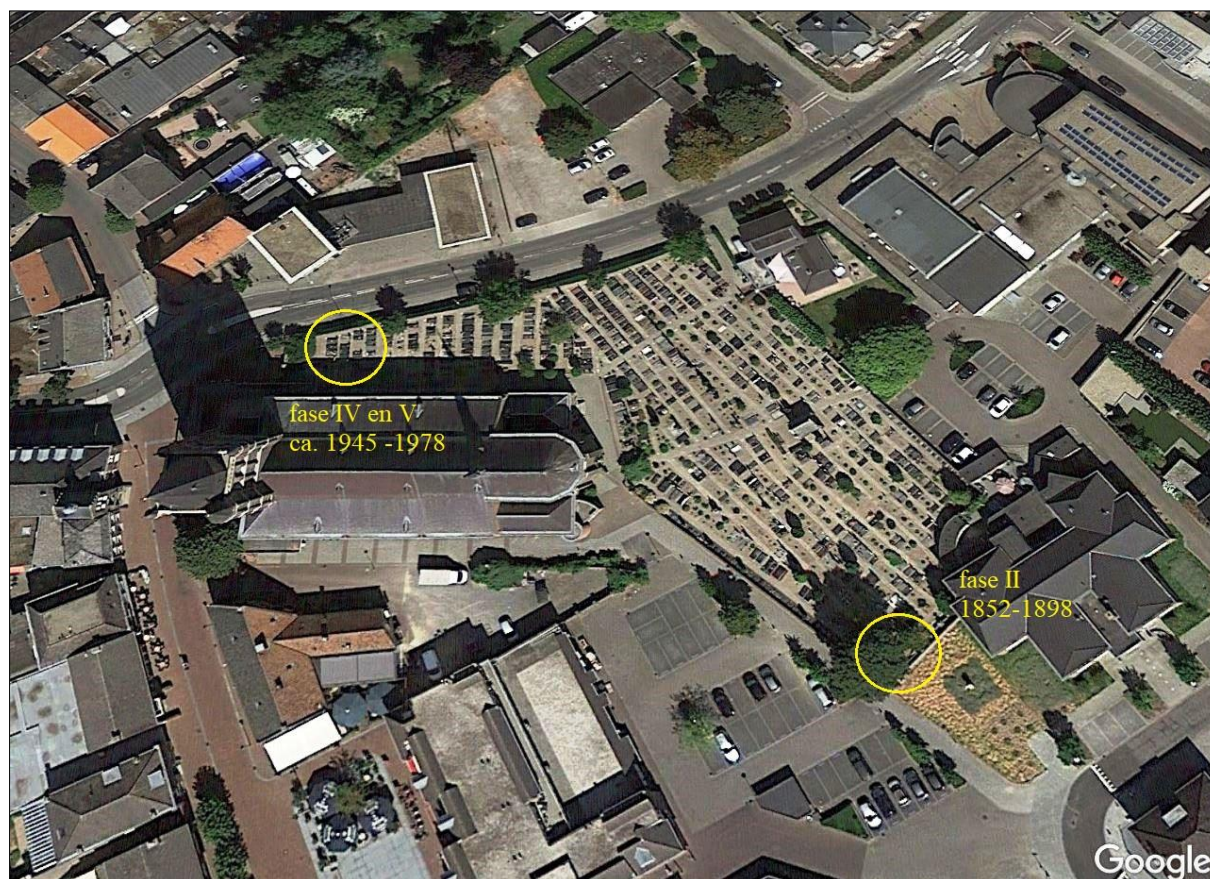

Fig. 1. Locaties van de algemene begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk in Nederweert. Ondergrond: Google Earth 2019.

Het begrip 'algemene begraafplaats' is bij wet van 1991 vervangen door 'gemeentelijke begraafplaats' maar wordt in Nederweert in de volksmond nog steeds gebezigd. Ook in deze rapportage zullen we omwille van de duidelijkheid spreken over 'algemene begraafplaats'.

Coördinaten van de locatie (fase II):

GPS-coördinaten	N 51.285819	E 5.749358
RD-coördinaten	180265	366343

Coördinaten van de locatie (fase V):

GPS-coördinaten	N 51.286232	E 5.748103
RD-coördinaten	180177	366389

De auteur dankt met name dhr. Wil Schlenger (medewerker GAW) en dhr. Peter Witlox (GAN) voor hun toegewijde hulp bij scannen en raadplegen van documenten onder hun beheer.

2. Bronnenonderzoek

Katholieke (of, zoals vanaf de 19^e eeuw van overheidswege met 'bijzondere' aangeduide) begraafplaatsen waren er vier op het grondgebied van de gemeente Nederweert. De oudste (van middeleeuwse oorsprong) bevond (en bevindt zich nog steeds) in het dorps hart van Nederweert, de St.-Lambertuskerk aan drie zijden omringend. Verder is er een katholieke begraafplaats in het deels tot Nederweert behorende Leveroy (sedert 1620), en in Ospel (1867). Vanaf ca. 1900 was er ook een bij het St. Aloysiusgesticht 'Stokershorst', die tot het einde van de Tweede Wereldoorlog in gebruik was.

Formele vermeldingen van vóór 1844 over begraafplaatsen van niet-katholieken, andersdenkenden of buiten het kerkelijk recht vallende overledenen zoals zelfmoordenaars of criminelen ontbreken in Nederweert. Aan de Schoordijk, op de zuidelijke oever van het Schoorwater en dichtbij een kruising van doorgaande wegen, bevond zich in het oude regime de gemeentelijke executieplaats. Op die locatie zullen ter dood gebrachte criminelen, zo ze al niet ter lering en vermaak bleven opgehangen, vermoedelijk ter plaatse begraven zijn. Over die executieplaats en zijn geschiedenis is in 2018 een historisch artikel verschenen.²

Voor wat betreft andersdenkenden, althans niet-katholieken, is de situatie onduidelijker. Aangenomen mag worden dat zij niet op katholiek gewijde grond mochten worden begraven. Bij de bouw van de vernieuwde St. Rochuskapel in 1894 te Nederweert-Budschop, werden naar verluidt menselijke skeletresten gevonden. Aangezien hier vanaf het midden van de 17e eeuw gepesticieerden werden verpleegd én het gegeven dat deze kapel de status van hulpkerk van de St.-Lambertuskerk bezat, doet vermoeden dat die grond wel degelijk gewijd was. Maar hiervoor ontbreekt elk schriftelijk bewijs.

2.1 St.-Lambertuskerk

De katholieke begraafplaats van de St.-Lambertuskerk bevond zich in een cirkelvorm rondom de oude kerk. Cultuurhistorisch en archeologisch onderzoek naar deze begraafplaats werd gepubliceerd in 2018.³

In het eerste kwart van de negentiende eeuw groeit de bevolking van Nederweert dusdanig, dat de RK St.-Lambertuskerk tussen 1840 en 1844 in oostelijke richting wordt verlengd tot ongeveer tweemaal de oude oppervlakte. Door die vergroting wordt een deel van het oude kerkhof afgesplitst. Door dezelfde bevolkingsgroei is er ook nood aan een grotere begraafplaats en daarin wordt in 1844 voorzien. De winkelierster Catharina Goris (gehuwd met Jan Clephas) beschikt over een weiland ten zuiden van de begraafplaats en is bereid dit te ruilen met de gemeente Nederweert voor een elders gelegen perceel bouwland. Het bewuste perceel was tot in de late achttiende eeuw de locatie van het zogenaamde *Hooghuijs*, waar de opeenvolgende scholtissen van Nederweert hadden gewoond en dat nadien in handen van de familie Goris was overgegaan.⁴

² A. Bruekers, Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Schoordijk Galgenberg (2018), digitaal raadpleegbaar via https://www.academia.edu/38066019/Rapportage_archeologische_verwachtingswaarden_Nederweert-Schoordijk_Galgenberg_2018

³ A. Bruekers, Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Kerkstraat 58 Oude Kerkhof (2018), digitaal raadpleegbaar via: https://www.academia.edu/37478213/Rapportage_archeologische_verwachtingswaarden_Nederweert-Kerkstraat_58_Oude_Kerkhof_2018

⁴ Over de geschiedenis van dit perceel zie: A. Bruekers, Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Schoolstraat Hooghuis (2018), digitaal raadpleegbaar via:

De notariële acte van ruiling wordt verleden ten overstaan van de Weerter notaris Bloemarts op 30 september 1844. De overdracht, geormerkt met als doel *'de dringend noodwendige vergrooting van de begraafplaats der Gemeente te kunnen bewerkstelligen'* geschiedt met gesloten beurzen.

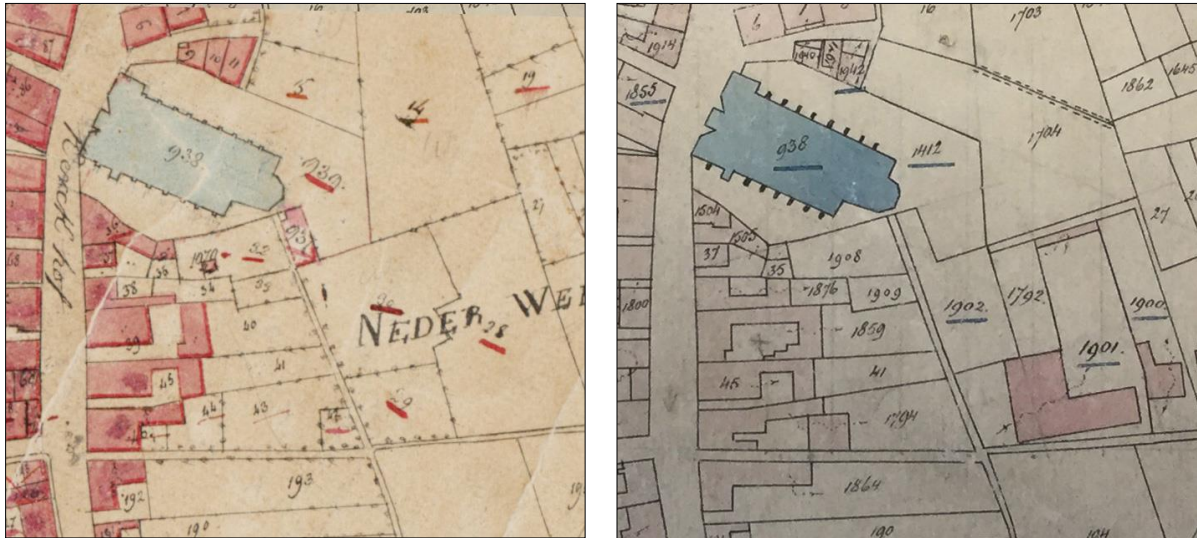

Fig. 2 en 3. Kadastrale situatie van het dorps hart van Nederweert, sectie A. Links 1844, rechts ca. 1910. Bron: RCE en GAN.

Het gaat om een perceel van 07.75 are weiland, grenzende aan het oude kerkhof⁵ Uit een begeleidend schrijven van de hypotheekbewaarder te Roermond blijkt dat het handelt om een deel van een groter perceel weiland van 14.95 are, bekend als sectie A nr. 30, zonder hypothecaire lasten.⁶

De ruil tussen Catharina Goris en het gemeentebestuur krijgt in 1851 een vervolg. Na een discussie in de gemeenteraad op 25 juli 1851 en goedkeuring door Gedeputeerde Staten van Limburg krijgt het gemeentebestuur toestemming om opnieuw over te gaan tot grondruiling met winkelierster Catharina Goris. Nu krijgt de gemeente de beschikking over een perceel tuin (sectie A nr. 29, groot 06.10 are) en een strookje bouwland (deel van sectie A nr. 28, groot 00.77 are, aan de westzijde 'af te maken' met een grensscheiding).⁷

Opmerkelijk bij deze twee overdrachten uit 1844 en 1851 is het feit dat het gemeentebestuur eigenaar wordt van dit nieuwe deel van de begraafplaats met een totale grootte van $07.75 + 06.10 + 00.77 = 14.62$ are. Dat is een opmerkelijke afmeting voor alléén de functie van openbare begraafplaats, maar de aanschaf had dan ook vooral als doel om de totale (bijzondere) begraafplaats te vergroten. Onduidelijk is wélk gedeelte van de uitbreidingen geormerkt werd als algemene begraafplaats. Uit andere bronnen blijkt dat het verst van de bijzondere begraafplaats verwijderde deel, dus het groene stuk uit fig. 4 (of een deel daarvan) gebruikt werd. Reeds in 1853 werd door de gemeente in die omgeving een nieuwe lagere school gebouwd.

Het moet kort daarna zijn geweest dat de algemene of openbare begraafplaats wordt ingericht. Dat blijkt uit de financiële boekhouding van de gemeente. In 1855 is sprake van een uitgave van 21 gulden en 53 centen voor de aanleg en onderhoud van de algemene

https://www.academia.edu/37537057/Rapportage_archeologische_verwachtingswaarden_Nederweert-Schoolstraat_Hooghuijs_2018

⁵ GAN OA inv. nr. 1129, Afschrift van notariële acte van 1844 sep 30.

⁶ GAN OA inv. nr. 1129, Bijlage bij het afschrift van de notariële acte van 1844 sep 30.

⁷ GAN OA inv. nr. 1129, Afschrift van notariële acte van 1851 aug (onl.b.).

begraafplaats.⁸ Enkele jaren later, in 1858 is er onverwacht weer een uitgave in de gemeentelijke financiën, ditmaal van 13 gulden en 89 cent.⁹

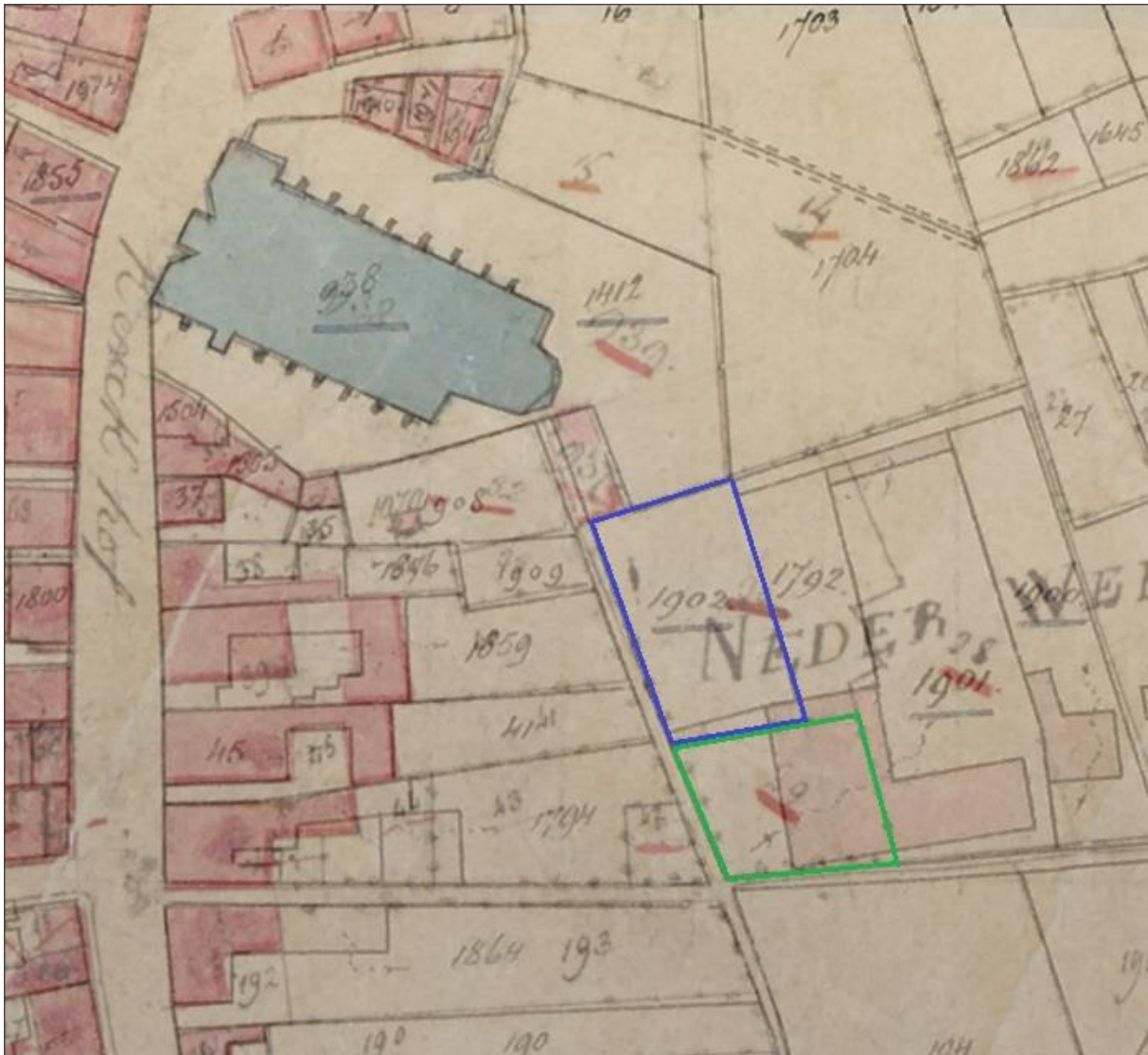

Fig. 4. Overlay van de kadastrale situaties van 1840 en ca. 1910. In blauwe omlijning de uitbreiding van de begraafplaats bij de aankoop in 1844 en in groen die van 1851 (waarbij het strookje uit perceel sectie A nr. 28 buiten beschouwing is gelaten). Montagetekening: A. Bruekers.

Een andere formele vermelding van de aanwezigheid van een openbare (dus niet-bijzondere, niet-katholieke) begraafplaats bij de kerk dateert van ongeveer die tijd, namelijk 1860. In zijn jaarlijkse rapportage aan de bisschop vertelt pastoor Joannes Erens er expliciet over: *'De parochie bezit een kerkhof rondom de kerk, vergroot door de gemeente. Waarop een afgezonderd plekje voor, zoo noodig, andere gezinden dan catholieken'*.¹⁰ Die afzondering of afbakening zal dan dus wel in de periode 1855-1858 zijn vormgegeven.

⁸ GAN OA inv. nr. 333 gemeenterekening 1855. De bijlagen van deze rekening bevinden zich in GAN OA inv. nr. 433 maar zijn incompleet bewaard gebleven, waardoor de specificatie van werkzaamheden en uitgaven helaas onduidelijk is.

⁹ GAN OA inv. nr. 334 gemeenterekening 1858. Hier wordt eveneens naar bijlagennummers verwezen maar in GAN OA 435 hebben de genoemde bijlagen betrekking op de reparatie van het torenuurwerk en niet op de begraafplaats.

¹⁰ RHCL 14.A003B Bisdom Roermond parochiedossiers inv. nr. 2210. Jaarstatistiek 1860.

Er doet zich nu de ietwat curieuze situatie voor dat een groot gedeelte van de bijzondere (katholieke) begraafplaats juridisch in eigendom is van de gemeentelijke overheid. Voorzover die situatie betrekking heeft op een kleiner gedeelte dat als algemene begraafplaats in gebruik is, is dat volkomen terecht en zelfs wettelijk. Maar voor de rest is het een opmerkelijke situatie die steeds meer vragen oproept bij het provinciaal bestuur. Dat heeft alles te maken met de Begrafeniswet die in 1869 van kracht werd. Dat was de voorganger van de huidige Wet op de Lijkbezorging van 1991. In de wet van 1869 worden allerlei plaatselijke en regionale regelingen op begraven gladgestreken en geüniformeerd. In een brief van 13 augustus 1869 vragen Gedeputeerde Staten van Limburg dat er bij de provincie hoe het nu precies zit met de eigendomssituatie en de kadastrale situatie. Er ontstaat in de loop van 1870 een intensieve correspondentie tussen gemeente en provincie.¹¹

In de raadsvergadering van 7 oktober 1870 wordt een verordening op het vervoeren en begraven van lijken, alsmede de bescherming van de begraafplaatsen in de gemeente, vastgesteld. Lijken mogen niet 's nachts vervoerd worden tenzij bij wijze van uitzondering. Rumor en lawaai moet vermeden worden, en vee, vuilnis en arbeid zijn op de begraafplaatsen ten strengste verboden. Uitzondering is het maaien van hooi of gras. Het zèlf delven van graven is ten strengste verboden. Het transport van lijken dient te geschieden met een voertuig of draagbaar. Bestuurders van voertuigen bespannen met paarden, ezels, bokken, geiten of honden dienen stil te houden totdat de begrafenisstoet gepasseerd is.¹² Het gemeentebestuur wil zich van zijn beste kant laten zien en stuurt op de dag van de raadsvergadering nog een brief naar het provinciebestuur dat de algemene begraafplaats door een van een staketsel voorziene muur zal worden afgesloten.

In 1870 vragen Gedeputeerde Staten op basis van de eerdere toezegging uit Nederweert (n.l. dat er een algemene begraafplaats bestaat die met een van een staketsel voorziene muur afgesloten zou gaan worden) wat de exacte locatie daarvan was en of die zich wel op de wettelijke voorgeschreven afstand van de bebouwde kom bevond.¹³ In het antwoord blijkt dat de algemene begraafplaats inmiddels op naam van het RK kerkbestuur staat, kadastraal bekend is onder sectie A nr. 1141 met een grootte van 0.27.70 ha en dat deze op meer dan 50 meter van de bebouwde kom ligt.¹⁴

Vervolgens ontstaat er opnieuw een flinke correspondentie tussen provincie en gemeente. Het provinciebestuur laat fijntjes weten dat van de drie begraafplaatsen in de gemeente [bedoeld worden Nederweert, Ospel en Leveroy] alleen die van Ospel aan de wet van 1869 voldoet. Dat laatste is vooral een kwestie van definitie, want ook in Ospel ligt de begraafplaats bij de kerk en tussen de huizen, maar aangezien Ospel geen formele dorpskom heeft, geldt hier de afstand Ospel-Nederweert, en die is uiteraard zeer groot.

Burgemeester en Wethouders van Nederweert schetsen in 1870 een duidelijk plaatje van de situatie. De algemene begraafplaats is inderdaad een onderdeel van het bijzondere, katholieke kerkhof. De oppervlakte bedraagt ongeveer 10 m² hetgeen in de ogen van de burgemeester *'waarlijk te klein, doch in allen geval voldoende [is] aangezien in den tijd van*

¹¹ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Briefwisseling tussen de Commissaris van de Koningin in Limburg en B&W van Nederweert, 1869 aug 13, 1870 okt 7, 1870 okt 26 en 1870 nov 11.

¹² GAN OA inv. nr. 36, register van afgekondigde plaatselijke verordeningen te Nederweert aanvang 1852, verordening van 1870 okt 7.

¹³ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van Gedeputeerde Staten van Limburg aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert, 1870 okt 14.

¹⁴ In het gemeente-archief van Nederweert is een minuut van de antwoordbrief niet bewaard (net als veel meer andere stukken uit die tijd), maar het origineel bevindt zich wel nog in RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Dat de afstand tot de bebouwde kom meer dan 50 meter zou bedragen, is een kwestie van definitie.

20 jaren slechts op dezelve twee lijken werden begraven'. Hiermee geeft de burgemeester dus een interessant stukje extra informatie vrij waarover andere bronnen helaas zwijgen.¹⁵

De provincie vraagt het gemeentebestuur desalniettemin om nadere informatie maar biedt ook een opening: Van de zijde van de minister bestaat geen bezwaar tegen het afsplitsen van een algemene begraafplaats uit een bijzondere (katholieke) begraafplaats, ook als die niet aan het afstandscriterium voldoet. Maar dan moet aangetoond worden dat de ligging geen gevaar voor de volksgezondheid oplevert en dat die uitsluitend onder beheer van het gemeentebestuur staat (hetgeen met een overeenkomst gestaafd moet kunnen worden).¹⁶

Het gemeentebestuur voelt wel aan dat een en ander in Nederweert niet helemaal 'lekker' geregeld is en reageert vrijwel per omgaande. Het stukje grond dat als algemene begraafplaats in gebruik is, maakt weliswaar deel uit van de bijzondere begraafplaats maar is steeds door een muurtje afgescheiden geweest. Bovendien ligt het op meer dan 35 meter verwijderd van de bebouwde kom, *'hetgeen niet het geval is met de bijzondere begraafplaats'*, zo voegen B&W daar fijntjes aan toe. Het eigendom van de begraafplaats berust bij de gemeente (en daarmee is de burgemeester op een tegenspraak met zijn eerdere brief van dat jaar te betrappen, toen hij nog schreef dat de begraafplaats op naam van het RK kerkbestuur zou staan). Hij benadrukt in de nieuwe brief dat de begraafplaats sinds 1844 resp. 1851 gemeentelijk eigendom is en dat ook het beheer altijd onder gemeentelijk gezag heeft gestaan.¹⁷

De laatste brief van de burgemeester stelt de provinciale bestuurders blijkbaar gerust, omdat zowel het afstandscriterium, de eigendomssituatie en het feitelijke beheer conform de Begrafeniswet van 1869 geïmplementeerd zijn. *'Gedeputeerde Staten zal in de zaak berusten'*. Wel geven zij aan de gemeente ter overweging dat een en ander administratief geborgd moet worden. In het kadaster zijn de door de gemeente in 1844 en 1851 verworven terreinen namelijk niet genoteerd en lijkt het dus alsof zij deel uitmaken van de bijzondere begraafplaats sectie A nr. 1141, en dat kan natuurlijk niet.¹⁸ Dat zal een kwestie van lange adem blijken te zijn. Het gemeentebestuur moest er twee verzoekschriften aan wijden en pas op 12 april 1873 bericht de hypotheekbewaarder van het kadaster te Roermond dat de benodigde opmeting van het perceel nog niet had kunnen plaatsvinden. Reden was dat de aanmelding niet ingepland had kunnen worden bij het bezoek van de landmeter van de velddienst. Wel was er alvast aantekening van gemaakt in de kadastrale registers en een bezoek van de landmeter zou in de loop van mei 1873 verwacht mogen worden.¹⁹ Dat vindt ook plaats en de locatie van de algemene begraafplaats wordt ingeschreven onder sectie A nr. 1413 en heeft dan een grootte van 905 m².²⁰

In de tussentijd was er in 1871 ook nog een kwestie gerezen over de fysieke afscheiding tussen de algemene en de bijzondere begraafplaats. Geheel conform de voorschriften laat de gemeente in 1871 een muur oprichten om beide begraaflocaties van elkaar te scheiden. Daarmee kwam een einde aan de ongewenste situatie dat de toegang tot de algemene begraafplaats verliep via de bijzondere begraafplaats. Nu er een afscheidingsmuur is, heeft

¹⁵ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van Burgemeester en Wethouders van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1870 okt 26.

¹⁶ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van Gedeputeerde Staten van Limburg aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert, 1870 nov 3.

¹⁷ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van Burgemeester en Wethouders van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1870 nov. 8. GAN NA inv. nr. 1132 Opgaven gemeentelijke begraafplaatsen 1869-1912.

¹⁸ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van Gedeputeerde Staten van Limburg aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert, 1870 nov 11.

¹⁹ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van de hypotheekbewaarder van het kadaster te Roermond aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert, 1870 okt 14.

²⁰ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van de Dienst Kadaster en Domeinen aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1873 sep 2.

de algemene begraafplaats een eigen toegang gekregen en is dat probleem opgelost, zo meldt het gemeentebestuur in haar jaarverslag over 1871.²¹ In zijn enthousiasme heeft het gemeentebestuur een detail over het hoofd gezien en dat is de hoogte van die muur. Deze heeft een hoogte van 1,5 meter terwijl de wet een hoogte van 2 meter voorschrijft. Gedeputeerde Staten manen de gemeente in augustus van dat jaar om de zaak aan te passen, hoewel uit niets blijkt dat het gemeentebestuur daar gevolg aan geeft. Blijkbaar vindt men het wel goed zo.²²

Nu de kadastrale eigendomssituatie van de algemene begraafplaats na veel gedoe eindelijk is geregeld, doemt een nieuw wettelijk obstakel aan de horizon op en dat is de verplichte aanwezigheid van een lijkenhuisje die werd voorgeschreven door de wet van 1872. Daar ontbreekt het nog aan en Gedeputeerde Staten van Limburg beginnen er indringende vragen over te stellen aan het gemeentebestuur. In de zomer van 1874 verexcuseert het plaatselijke bestuurscollege zich met als argument dat er uiteraard zal worden voldaan aan de voorschriften maar dat het even tegen zit omdat er geen stenen voor de bouw zijn te verkrijgen. In april van het volgende jaar raakt het geduld van de provincie op en stuurt Gedeputeerde Staten een herinneringsbrief naar Nederweert waarin beleefd wordt geïnformeerd naar de status van het lijkenhuis maar waarin ook op niet mis te verstane wijze een tik op de vingers wordt uitgedeeld naar de gemeente die 'het stilzwijgen bewaard'. Waarschijnlijk heeft de gemeente toen het als excuus gebruikte probleem van gebrek aan stenen snel opgelost en binnen een week rapporteert de burgemeester aan de provincie dat de algemene begraafplaats nu inderdaad een lijkenhuis bezit ('*thans voltooid*', hetgeen klinkt alsof de verf nog nat was) en dat dit lijkenhuisje gebouwd is pal naast het lijkenhuisje van de bijzondere, katholieke begraafplaats.²³

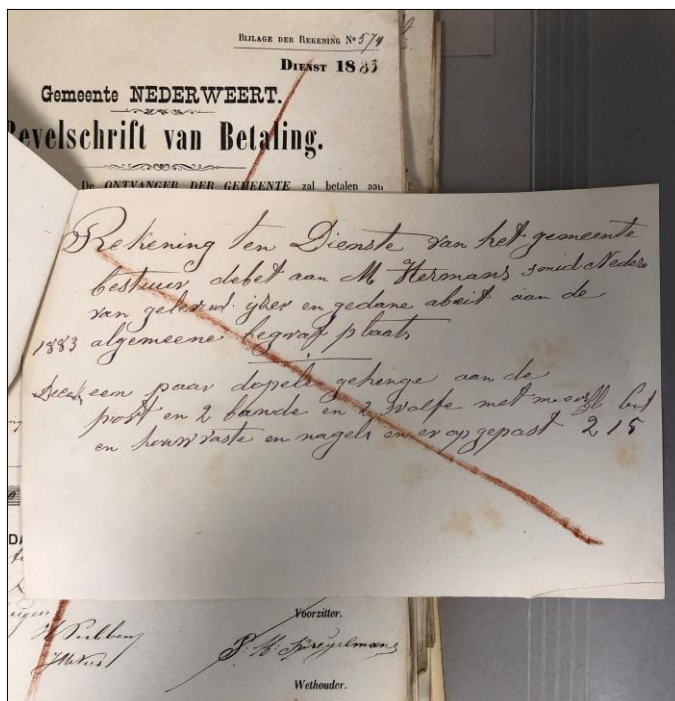

Fig. 5. Rekening van smid Mathijs Hermans voor geleverd ijzerwerk ten dienste van de algemene begraafplaats. GAN OA inv. nr. 454.

²¹ GAN OA 62 Verslag van de toestand der gemeente 1871. Typisch is dat in de gemeenterekeningen en hun bijlagen over 1870 1871 en 1872 (GAN OA 340, 341, 342) geen uitgaven met betrekking tot deze voorzieningen staan opgevoerd.

²² RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Briefwisseling tussen Gedeputeerde Staten en B&W van Limburg, 1871 aug 17 en 1871 aug 25.

²³ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Briefwisseling tussen de Commissaris van de Koningin in Limburg en B&W van Nederweert, brieven van 1874 jul 1, 1875 apr 23 en 1875 apr 28.

Ofschoon het gemeentebestuur niet alleen de eigendom maar ook de beheersverantwoordelijkheid draagt, heeft deze activiteit althans in financiële zin weinig sporen in de gemeentelijke administratie achter gelaten. Vanaf ongeveer 1850 wordt jaarlijks een wisselend pro forma bedrag van 2, 3, 5, 10 of 15 gulden voor onderhoud van de algemene begraafplaats in de begroting opgenomen. Maar de jaarlijkse realisatie is vrijwel elk jaar nul, met uitzondering voor de al genoemde jaren 1855 en 1858.²⁴ Dus erg veel zal de gemeente er niet mee te stellen hebben gehad. Wel wordt er in 1883 nog van gemeentewege geïnvesteerd in de algemene begraafplaats. Timmerman P.J. Nijskens levert op 24 december een poort voor het gemeentelijke kerkhof. Vervaardigd uit 'tweeduims eikenhout' en voorzien van hang- en sluitwerk van smid Mathijs Hermans.²⁵

Een en ander roept de vraag op waarom het gemeentebestuur hier in de winter van 1883 zo'n haast mee maakt. Het antwoord blijkt simpel: de al decennia lang niet meer gebruikte begraafplaats was in één keer weer nodig en is dusdanig verwaarloosd dat ze een opwaardering verdiende. Dat heeft alles te maken met het op 21 december 1883 uit Sluis 14 gedregde stoffelijk overschot van Mathijs Ridder, een uit Den Haag geboortige Indiëveteraan van Nederlands-Hervormde gezindte. Hij mag niet worden begraven op de katholieke begraafplaats en wordt op 23 december in het algemene gedeelte bij de kerk van Nederweert ter aarde besteld. Zie de uitwerking van de casus in hoofdstuk 3.

Enkele jaren later, in 1886, wordt op de algemene begraafplaats het lichaam van de negtien maanden oude baby Altje Ijlder van Kooij begraven. Ook deze casus wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 3 paragraaf 3.

2.2 Een plaats in de heide

In 1898 schrijven Gedeputeerde Staten van Limburg dat de inspecteur van het *Geneeskundig Staatstoezicht voor Limburg en Oostelijk Noord-Brabant* heeft gerapporteerd dat op alle vier de begraafplaatsen in Nederweert het wettelijk voorgeschreven lijkenhuisje ontbreekt. GS dringen er op haar hier met spoed werk van te maken en na voltooiing daarvan meteen bericht te sturen.²⁶

Fig. 6. Veertigjarig priesterjubileum van pastoor Kerbosch in 1909. Hij is dan niet meer pastoor van Nederweert maar deken van Weert. Hij wordt verondersteld de persoon in de rode cirkel te zijn. Uitsnede uit foto Beeldbank Erfgoedhuis Weert nr. 6942.

²⁴ GAN OA inv. nrs. 330 (gemeenterekening 1850) t/m inv. nr. 363 (gemeenterekening 1897). Veel meer informatie biedt de serie betalingsmandaten, ofschoon die niet volledig bewaard is gebleven en helaas bij de inventarisatie in 1965 de op de algemene begraafplaats betrekking hebbende stukken vernietigd lijken te zijn en nu storende hiaten in de series opleveren. De mandaten bevinden zich in inv. nrs. 433 (1855) t/m inv. nr. 462 (1898).

²⁵ GAN OA inv. nr. 454 betalingsmandaten 1883.

²⁶ GAN OA inv. nr. 1130. Brief van Gedeputeerde Staten van Limburg aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert, 1898 dec 19.

Het kerkbestuur van de St.-Lambertusparochie klopt in 1898 aan bij het gemeentebestuur. Men wenst het kerkhof te vergroten en van een nieuwe (stenen) omheiningmuur te voorzien en vraagt daarvoor van het gemeentebestuur een subsidie. Daarmee verkreeg de begraafplaats aan de oost- en zuidzijde zijn huidige grootte. Het gemeentebestuur staat daar positief tegenover en is zelf bereid 650 gulden te doneren onder voorwaarde dat het kerkbestuur dan meewerkt door het afstaan van een stukje grond om een nieuwe algemene begraafplaats te creëren. Daar ontstaat enige discussie over met pastoor Kerbosch. Die meldt in mei 1898 dat de metselaars in de startblokken staan om met de omheiningmuur van het nieuwe gedeelte te beginnen, maar dat hij er bij nader inzien niet voor voelt om een stukje aan de gemeente beschikbaar te stellen. Dat valt nogal koud op het dak bij het gemeentebestuur. Pastoor Kerbosch licht zijn standpunt toe met als argument dat hij die algemene begraafplaats daar niet wil hebben en dat er bovendien ook geen plek voor is. Verder doet hij aan het gemeentebestuur de suggestie '*dat er hier of daar in de heide wel eene plaats daarvoor te vinden is*'. Kerbosch had dus duidelijk niet veel op met andere religies en uit zijn voorkeur voor '*de heide*' spreekt weinig barmhartigheid van deze kerkelijke herder.

Raadslid Gubbels staat op zijn achterste benen en vindt dat het kerkbestuur de beoogde subsidie-afspraken niet nakomt. Samen met raadslid Coumans is hij bovendien verontwaardigd over de suggestie van de pastoor om naar de heide te gaan. Zij merken op dat andersdenkenden toch ook recht hebben op een fatsoenlijke begraafplaats '*want het zijn toch ook mensen*'. Na rijp beraad kiest de gemeenteraad eieren voor zijn geld en wordt besloten de subsidie wél beschikbaar te stellen aan het kerkbestuur, maar op de tegenprestatie niet terug te komen. Men gaat noodgedwongen op zoek naar een ander terrein binnen de gemeente.²⁷

Fig. 7. Bidprentje van pastoor Kerbosch (1846-1910). Collectie Jos Jonkers.

²⁷ GAN OA 3 Notulen gemeenteraadsvergaderingen 1888-1908, vergaderingen van 1898 mrt 4 en 1898 mei 18. Overigens valt de definitieve subsidie aan het kerkbestuur (600 gulden) 50 gulden lager uit dan de eerder besproken som. Waarschijnlijk is dit een soort korting vanwege het niet beschikbaar stellen van een stukje grond voor de algemene begraafplaats.

Het nieuwe kerkhofgedeelte, inclusief het stukje dat voorheen als algemene begraafplaats dienst deed, wordt gewijd en in gebruik genomen. Op 29 juni 1898 vindt de plechtige inzegening plaats door deken Custers van Weert, in aanwezigheid 'van een talrijke menigte biddende geloovigen'.²⁸ Bij deze verandering gaat het voormalige en nu opgeheven openbare gedeelte van de begraafplaats dus op in de bijzondere begraafplaats.

Fig. 8. Burgemeester H.H. Greijmans (ambtsperiode 1895-1899). Archief SGN.

Nu de pogingen om tot vergelijk te komen met het kerkbestuur gestrand zijn, moet het gemeentebestuur diezelfde zomer van 1898 gaan uitkijken naar een nieuwe oplossing. De burgemeester stelt dat dit erg moeilijk zal worden 'zonder naar de heide te gaan'. Raadslid Jonckers van de Winnerstraat heeft echter een idee. Hij kent nog een verloren hoekje grond in de buurt van Sluis 14, nabij het huis van de weduwe Smolenaars-Feijen. Het gemeentebestuur gaat die optie onderzoeken.²⁹

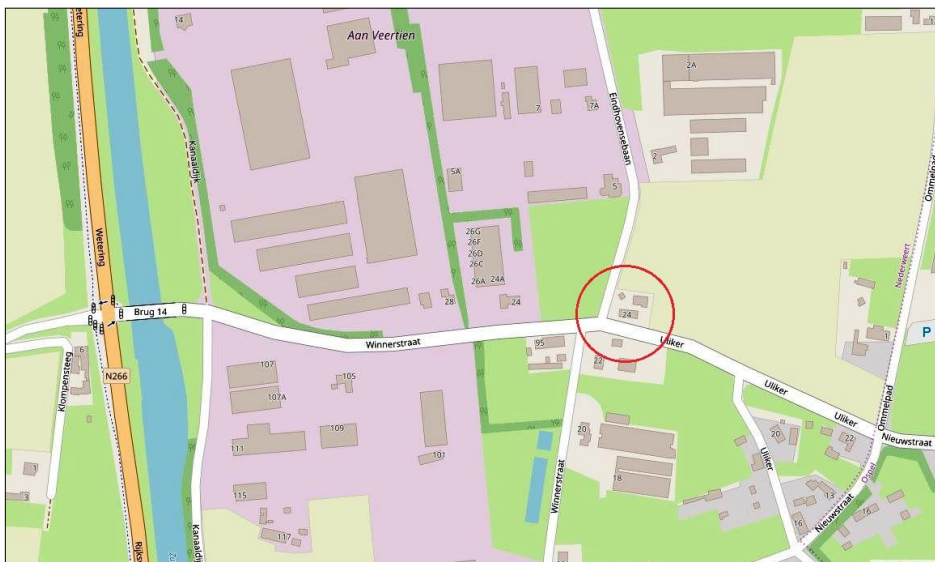

Fig. 9. Voorgestelde locatie voor een algemene begraafplaats. De rode cirkel geeft bij benadering de plek aan en duidt op het huidige adres Uliker 24. Ondergrond: afstandsmeten.nl.

²⁸ GAW APN aanvullingen nr. 1, Liber Memorialis 1884-1952.

²⁹ GAN OA inv. nr. 3 Notulen gemeenteraadsvergaderingen 1888-1908, vergadering van 1898 jun 23. Die locatie lag op de kruising van Winnerstraat en Uliker, op de kop van de Eindhovensebaan. Het huidige adres is Uliker 24. De wed. Smolenaars-Feijen woonde op die locatie vanaf 1890. GAN OA bevolkingregisters.

Een paar weken later komt raadslid Coumans met een in zijn ogen betere suggestie, voor een terrein aan de Houtsberg. De burgemeester heeft zelf ook een idee en stelt voor om een stukje grond ‘*op de bergen aan de Schoordijk*’ tot algemene begraafplaats te maken. Dat voorstel krijgt unanieme steun van de gemeenteraad en aldus wordt besloten. Bij raadslid Gubbels ligt wel nog altijd iets dwars in de maag over het feit dat het kerkbestuur de oorspronkelijk beoogde deal niet na is gekomen en de gemeente nu dwingt om naar de heide te gaan. Hij stelt als sanctie voor om, nu het kerkbestuur van plan is om aan de noordzijde van de kerk een lijkenhuisje te bouwen, daar vanuit de gemeente als een soort zoete wraak geen financiële steun aan te verlenen, mocht daar om gevraagd worden. Ook dat voorstel wordt door de raad aangenomen.³⁰

2.3 Nieuwe begraafplaats in Schoor

Hoewel de gemeentelijke en kerkelijke dossiers daarover in alle talen zwijgen, moet er toen iets bijzonders hebben plaatsgevonden. Op 29 juni 1898 vindt zoals we zagen de kerkelijke inzegening van het nieuwe gedeelte van de katholieke begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk plaats. Pas in de gemeenteraadsvergadering van 12 augustus valt het besluit om een nieuwe algemene begraafplaats aan te leggen in Schoor. In die tussenperiode zit men met een ‘probleem’: Bij de kerk bevinden zich de nog vrije jonge graven van twee niet-katholieken (Matthijs Ridder, overleden in 1883 en Altje Ijlder van Kooij, 1889). Hun grafplekken vallen in de uitbreidingszone van het parochiekerkhof maar zolang zij daar liggen kan dat stuk van de begraafplaats op 29 juni niet gewijd worden. Daarvoor is herbegraving nodig, maar die kan pas hebben plaatsgevonden ná 12 augustus. Het is niet reconstrueerbaar welke modus operandi kerk- en gemeentebestuur hiervoor kiezen. De meest waarschijnlijke uitleg is dat een klein gedeelte van het parochiekerkhof (n.l. het stukje waar Ridder en Ijlder van Kooij begraven liggen) buiten de wijding is gehouden, en dat de herbegraving later dat jaar heeft plaatsgevonden, al dan niet in combinatie met een ‘inhaalwijding’ bij de kerk.

Bovendien geeft de wet hiertoe de mogelijkheid. De Begraafwet 1869 schrijft namelijk voor (artikel 23) dat pas na tien jaar, en met toestemming van de eigenaar van het graf, de overblijfselen van lijk en kist geroerd mochten worden, mits ze elders in de openbare begraafplaats begraven zouden worden. In geval van Ridder ligt het eigenaarschap bij de gemeente, in het geval van het kind Ijlder van Kooij ook. Het is buitengewoon jammer dat de gemeentelijke administratie over die jaren zeer onvolledig bewaard is gebleven. Geen enkele vermelding van (kosten van) herbegraving is daardoor vindbaar. Toch lijkt het geen twijfel dat herbegraving heeft plaatsgevonden. Het wettelijke criterium van 10 jaar in acht nemend moet dat dan in 1899 (namelijk tien jaar na de begrafenis van Altje Ijlder van Kooij) zijn geweest. Het feit dát de overledenen zijn overgebracht naar Schoor wordt zowel door latere papieren bronnen, mondelinge overlevering en opgegraven stoffelijke resten bevestigd. We komen hier nog uitgebreid op terug.

Omstreeks het midden van 1898 heeft het gemeentebestuur dus een stukje grond ‘*op de bergen aan de Schoordijk*’ tot algemene begraafplaats aangewezen. Daar ontstaat wat formeel gedoe over met de provincie, want net als op de bijzondere (Katholieke) begraafplaatsen van Nederweert, Ospel en Leveroy is ook daar geen lijkenhuisje aanwezig en dat schrijft de wet wel voor. Het Geneeskundig Staatstoezicht voor Limburg en Oostelijk Noord-Brabant publiceert een negatief inspectierapport en adviseert het provinciebestuur tot actie. Een paar dagen later schrijft de provincie een strenge brief aan B&W van Nederweert waarin terugkoppeling, en vooral actie, werd gevraagd. Per brief van oudjaarsdag 1898 meldt B&W aan de provincie dat er geen vuiltje aan de lucht is en dat op alle

³⁰ GAN OA inv. nr. 3 Notulen gemeenteraadsvergaderingen 1888-1908, vergadering van 1898 aug 12.

begraafplaatsen, dus ook op die van Schoor, lijkenhuisjes aanwezig zijn. Dat op het oog goede nieuws wordt door het provinciebestuur in de eerste week van 1899 ter informatie doorgeleid aan het Staatstoezicht.³¹

De provincie vertrouwt het niet antwoord van Nederweert niet helemaal en blijft doorvragen. Burgemeester en Wethouders van Nederweert kronkelen in het schemergebied tussen feiten en onwaarheden. Per brief aan de Commissaris der Koningin geven ze toe dat er in december 1898 sprake was van vergroting van de algemene begraafplaats bij de kerk (hetgeen niet juist is), dat er toen 'tijdelijk' een lijkenhuisje ontbrak en dat dit euvel 'onmiddellijk daarop' is gecorrigeerd (eveneens niet juist).³² Bij de provincie begrijpen ze het allemaal terecht niet meer zo en in een kort en bitsig briefje vraagt de Commissaris van de Koningin op een manier die geen ontsnappingsmogelijkheid meer biedt: '*Is thans op de begraafplaats in de heide een lijkenhuis aanwezig?*'. Waarop burgemeester Hobus per kerende post en even kort en duidelijk geïrriteerd over de provinciale controledrift bevestigend en summier antwoordt met '*op de algemene begraafplaats is een lijkenhuis aanwezig*'.³³

2.4 Begin twintigste eeuw

In 1905 verzoeken de zusters Franciscanessen om het verzamelgraf voor de overleden zusters uit hun kloostervestiging in Nederweert-Dorp op de nieuwe plek te mogen vestigen in de vorm van een separate begraafplaats. Dat verzoek wordt ingehuldigd.³⁴

Fig. 10. Het (enkele meters verplaatste) verzamelmonument ter gedachtenis van de nabij deze plaats begraven zusters Franciscanessen aan de zuidzijde van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk. Foto Alfons Bruekers.

³¹ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van Geneeskundig Staatstoezicht aan Commissaris der Koningin (CdK) d.d. 1898 dec 9, brief van CdK aan B&W van Nederweert d.d. 1898 dec 19, reactie van B&W aan CdK d.d. 1898 dec 31 en brief van CdK aan Staatstoezicht d.d. 1899 jan 7.

³² RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van B&W van Nederweert aan de Commissaris van de Koningin in Limburg d.d. 1900 jan 27.

³³ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van de Commissaris der Koningin aan B&W van Nederweert d.d. 1900 apr 30 en antwoordbrief van burgemeester Hobus van Nederweert d.d. 1900 mei 3.

³⁴ GAW APN Aanvullingen inv. nr. 13 Notulenboek kerkbestuur St.-Lambertus 1891-1965, vergadering van 1905 feb 5.

Kort daarna doet zich een ietwat speciale situatie voor. Met de ingebruikname van het nieuwe deel van de begraafplaats ligt deze pal tegen de zuidelijk ervan gelegen bijzondere lagere school. Die heeft op datzelfde moment uitbreidingsplannen en de gemeente gaat daarover in gesprek met de provincie. Die zet er vervolgens de rem op want de nabijheid van school en begraafplaats vindt men niet triviaal. Op de speelplaats van de school bevindt zich namelijk een drinkwaterput voor de jeugd waarvan het waterpeil slechts op 3 meter beneden maaiveld is. De afstand van de put tot de begraafplaats is kleiner dan de wettelijke norm die 35 meter voorschrijft. Vanuit hygiënisch oogpunt is dat een risico. De provincie besluit akkoord te gaan met de uitbreiding van de school onder de ontbindende voorwaarde dat uit een nog uit te voeren bacteriologisch en chemisch onderzoek van het drinkwater blijkt dat er geen probleem is. Mocht dat onverhoopt wel het geval zijn, dan moet de put 10 meter verlegd worden.³⁵ De afloop hiervan is niet bekend.

2.5 Tweede Wereldoorlog

Gedurende de periode 1943-1945 telt Nederweert een aanzienlijk aantal crashes van Franse en Britse bommenwerpers, alsmede van Duitse jachtvliegtuigen. Verder kost de bevrijding van september tot november 1944 aan tientallen grondtroepen het leven. Ook na de bevrijding vallen nog slachtoffers, o.a. bij het ruimen van mijnen. Het grootste deel van de getroffen wordt, afhankelijk van de heersende oorlogsomstandigheden, in eerste instantie begraven in veldgraven. Deze worden na de oorlog opgegraven en herbegraven op de oorlogsbegraafplaatsen van Nederweert, Woensel (Eindhoven), Jonkerbos (Nijmegen), Mook en elders. Er is ook sprake van tijdelijke begravingen bij de St.-Lambertuskerk. Nog in 1947 rapporteert burgemeester Van Uden van Nederweert aan de Nederlandse vestiging van de Britse oorlogsgravenorganisatie over de situatie in Nederweert.³⁶ Hij schrijft dat zich in deze gemeente geen oorlogsgraven in gewijde grond bevinden, maar wel nabij de St.-Lambertuskerk in een stukje ongewijde aarde. Van Uden noemt een graf van kapitein A.C.S. Julius van het Britse Royal Armoured Corps. Deze is volgens de Commonwealth War Graves Organisation gesneuveld op 3 december 1944. Vermoedelijk is hij dezelfde persoon waarvan Jean Bruekers (1923-2017) in zijn oorlogsdagboek melding maakt:

Zondag 3 Dec[ember 1944]

[...] Vandaag hebben de Tommies 450 mijnen opgegraven die door de honden gezocht waren. Toen ze naar huis gingen trapte een Tommie op een verborgen landmijn en werd zijn been afgerukt.

Vermoedelijk heeft Julius zijn verwondingen niet overleefd, want enkele dagen later tekent Bruekers aan:³⁷

Dinsdag 5 Dec[ember 1944]

[...] Vanmorgen weer 3 Tommies begraven welke gisteren waren verongelukt te worden met uniform en schoenen aan begraven maar er word een laken omgedraaid. Vanmiddag hebben ze weer 2 gaten gemaakt.

Bruekers, die pal naast de St.-Lambertuskerk woonde, heeft dus gezien dat de begravingen plaatsvonden. Julius kan een van de drie zijn geweest, maar geheel zeker is dat niet. Oorlogshandelingen zijn er op dat moment niet meer in Nederweert, alleen het mijnenruimen

³⁵ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419 brief van B&W van Nederweert aan Gedeputeerde Staten d.d. 1906 mei 16 en reactie van Gedeputeerde Staten aan B&W d.d. 1906 jun 23.

³⁶ GAN NA inv. nr. 5255, Dossier gesneuvelde en begraven militairen WOII 1940-1963, brief van burgemeester Van Uden aan de Officer Commanding 55 Graves Concentration Unit te Valkenswaard, 1947 aug 4.

³⁷ Archief Stichting Geschiedschrijving Nederweert, inv. nr. C.1.183, oorlogsdagboek Jean C.A. Bruekers (1939-1946).

in Ospel kost zo nu en dan nog slachtoffers. Het graf van Julius is na de oorlog, in elk geval na augustus 1947, herbegraven op de oorlogsbegraafplaats in Mook.³⁸

In de genoemde rapportage van burgemeester Van Uden rept deze ook over een tweetal graven bij de kerk (*'this ground is not consecrated'*) met daarin de zwaar verminkte overblijfselen van zeven inzittenden van een Britse bommenwerper. Deze Lancaster III met nummer PA967 is met de volledige Britse en Nieuwzeelandse bemanning neergestort aan de Frenkenbaan in Ospel in de nacht van 20 op 21 juli 1941. Van Uden noemt hun namen: Howell, Wilkinson, McGeorge, Redwood, Blundell, McAdam en Hickford. Ook deze gesneuvelden zijn in of na 1947 herbegraven en in dit geval op de oorlogsbegraafplaats Jonkerbos bij Nijmegen.³⁹

Op welke plek bij de kerk dit stukje 'algemene begraafplaats' zich bevonden heeft valt helaas bijna niet meer na te gaan. Zeer waarschijnlijk was het aan de noordzijde van de kerk; we komen daar nog op terug.

2.6 Einde van de begraafplaats in Schoor

Vijftien jaar na de oorlog komt de algemene begraafplaats van Schoor weer bestuurlijk ter sprake. In de vergadering van Burgemeester en Wethouders van 26 oktober 1959 wordt er over gedebatteerd. Van een locatie als begraafplaats op het perceel sectie F nr. 3257 in Schoor wordt geen gebruik meer gemaakt en het bewuste terrein dient als vuilstortplaats. Volgens de Wet op de Lijkbezorging (de opvolger van de al eerder genoemde Begraafwet 1869) dient een niet meer in gebruik zijnde begraafplaats gesloten te worden. Maar volgens diezelfde wet moet elke gemeente minstens één algemene begraafplaats op haar grondgebied hebben, en die is er niet. Besloten wordt om alvorens de begraafplaats van Schoor te sluiten, overleg te voeren met het RK Kerkbestuur van de St.-Lambertusparochie, om te zien of er een gezamenlijke oplossing mogelijk is.⁴⁰

Nog diezelfde dag doet het college een brief uit gaan aan het kerkbestuur. Daarin delen zij hun voornemen tot sluiting van de begraafplaats te Schoor mede. Daar wordt immers geen gebruik meer van gemaakt. Én, zo wordt in dit schrijven toegevoegd, wordt deze plaats als weinig eervol beschouwd voor het begraven van lijen. Ook in de volksmond heeft deze begraafplaats een ongunstige naam. In dezelfde brief vraagt de burgemeester of het kerkbestuur genegen zou zijn een gedeelte van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk onder beheer en beschikking van het gemeentebestuur te stellen, en onder welke voorwaarden dat dan eventueel zou zijn. Als duwtje in de rug sluit de burgemeester nog met de hint dat de genoemde begraafplaats binnenkort zal worden uitgebreid (hij doelt op de aanleg van de Kapelaniestraat en de beschikbaarheid van een strook grond tussen deze straat en de begraafplaats AB) en dat dit mogelijkheden zou moeten bieden om aan het verzoek tegemoet te komen.⁴¹

Het kerkbestuur laat twee weken later weten positief te staan tegenover het voornemen om de algemene begraafplaats op Schoor op te heffen. Ook toont het zich bereid, conform de hint van de burgemeester) om een deel van het toe te voegen stuk aan de bestaande begraafplaats aan de gemeente in bruikleen te geven als algemene begraafplaats. Dan zal wel op kosten van de gemeente een lage afscheiding moeten worden aangebracht, zal de gemeente het onderhoud op zich moeten nemen en zal het gemeentebestuur tenslotte door middel van een jaarlijkse betaling van 1 gulden de eigendomssituatie moeten erkennen.⁴² In

³⁸ Website Commonwealth War Graves, <https://www.cwgc.org/>.

³⁹ Zie <https://verliesregister.studiegroepvluchtlog.nl/> onder Loss Chart nr. T3885.

⁴⁰ GAN NA inv. nr. 2584, B&W-vergadering van 1959 okt 26.

⁴¹ GAN NA inv. nr. 2584, Brief van B&W van Nederweert aan het RK Kerkbestuur, 1959 okt 26.

⁴² GAN NA inv. nr. 2584, Brief van RK Kerkbestuur aan het gemeentebestuur van Nederweert, 1959 nov 12.

een brief die daar kort op volgt wordt de suggestie gedaan om de noordwestelijke hoek van het bestaande kerkhof, ter grootte van ongeveer 70 m² daarvoor te bestemmen.⁴³

Een en ander wordt vlak voor kerstmis 1959 geëffectueerd in de vorm van een besluit van de gemeenteraad⁴⁴ en in de loop van 1960 (fase V uit tabel 1) wordt aan de noordzijde van de kerk de nieuwe algemene begraafplaats in gebruik genomen en die van Schoor wordt gesloten.⁴⁵ De algemene begraafplaats wordt met gras ingezaaid en door middel van een ligusterhaag afgescheiden van de katholieke begraafplaats. Dat roept in de bevolking wat vragen op, die ook het kerkbestuur bereiken. Er wordt gemeld dat de aanwezigheid van iets simpels als een ligusterhaag niet als storend zou kunnen worden ervaren door de nabestaanden (waarbij overigens niet duidelijk is of daarmee de nabestaanden van de katholieke of de algemene zijde worden bedoeld). Het kerkbestuur stelt zich op het standpunt dat wanneer de haag laag wordt gehouden en steeds goed geknipt, er geen reden voor zorg zou moeten zijn.⁴⁶

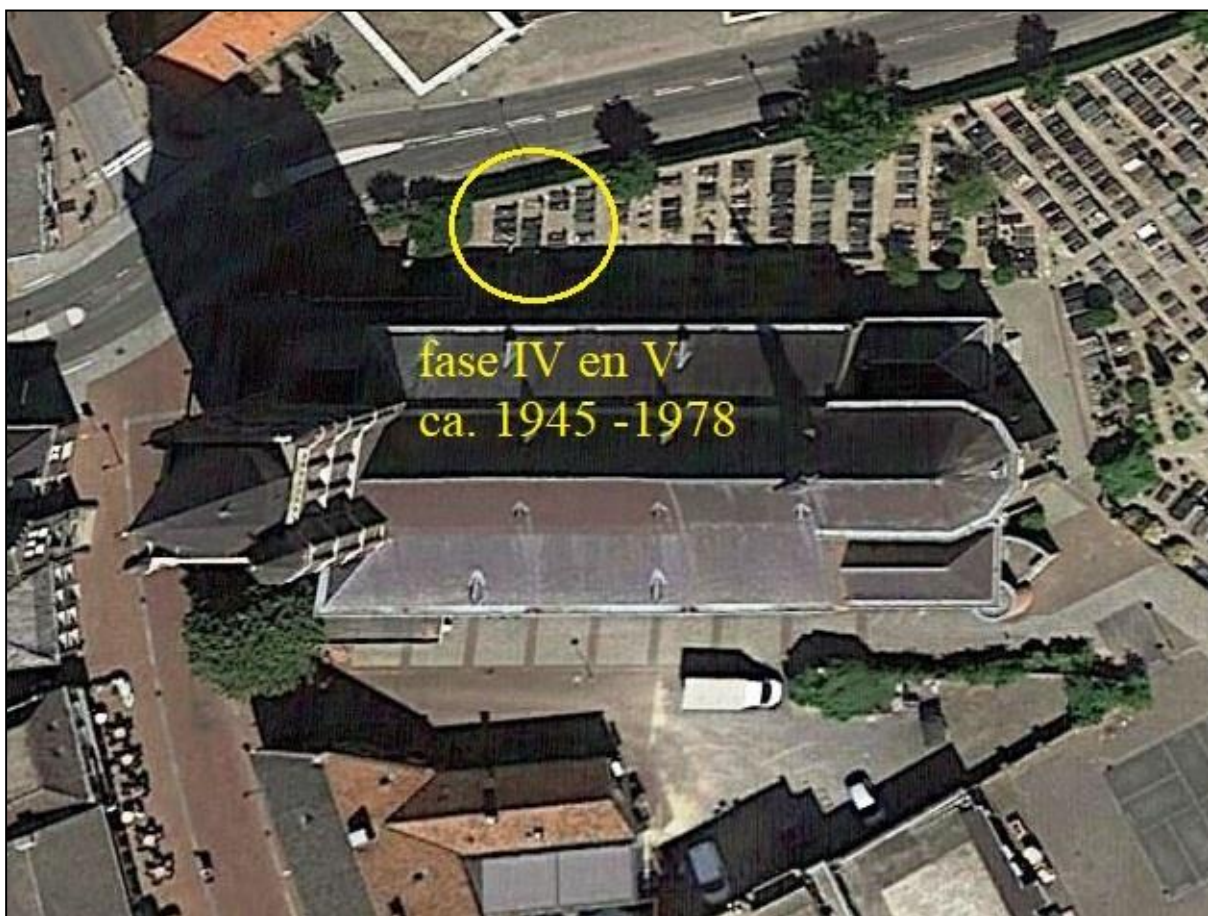

Fig. 11. De algemene begraafplaats tijdens fase IV en V. Ondergrond: Google Earth 2019.

Overigens is dit alles in feite de formalisatie van een situatie die al langer bestond. Want ook al voor die tijd is de situatie zo dat het noordwestelijke hoekje van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk een aparte status heeft. Formeel krijgt dat stukje dus pas rond 1960 de status van algemene begraafplaats, maar daarvoor werden er al 'andersdenkenden' begraven en

⁴³ GAN NA inv. nr. 2584, Brief van RK Kerkbestuur aan het gemeentebestuur van Nederweert, 1959 dec 5. GAW APN Aanvullingen inv. nr. 13 Notulenboek kerkbestuur 1891-1965, besluit van 1950 nov 11.

⁴⁴ GAN NA inv. nr. 2275, gmeenteraadsvergadering van 1959 dec 22.

⁴⁵ In het archief van de St.-Lambertusparochie, berustende in het Gemeente-archief Weert, zijn op basis van de archiefinventaris geen stukken over deze materie vindbaar gebleken.

⁴⁶ GAW APN Aanvullingen inv. nr. 13 Notulenboek kerkbestuur 1891-1965, besluit van 1960 mrt 9.

betrof het een stukje niet-gewijde grond van het kerkhof (fase IV). Wellicht zijn daar in de Tweede Wereldoorlog ook de inzittenden van een gecrashte bommenwerper begraven. Veel documentatie is daarover overigens niet voorhanden.

Een eerste indruk van een duale aanpak blijkt al uit een rapportage van de burgemeester van Nederweert uit 1916. De toestand van de algemene begraafplaats in de heide bij de Schoordijk wordt als 'goed' beschreven en de burgemeester voegt er aan toe dat er slechts bij uitzondering wordt begraven. Bovendien schrijft hij, en dat is wel enigszins cryptisch in dit kader: '*de kerkelijke begraafplaats is nog steeds in gebruik*'.⁴⁷ Waarschijnlijk wil hij zeggen dat er onderscheid gemaakt wordt tussen het begraven van 'gewone' niet katholieken op een stukje officieuze algemene begraafplaats bij de kerk, en het begraven van anderen (gevallen met een smetje) op de heide aan de Schoordijk.

Ook burgemeester van Uden suggereert in een brief uit 1941 dat er een tweeledige aanpak bestaat maar legt daarbij toch een geheel ander accent: '*Op enkele van deze [hij bedoelt: katholieke AB] begraafplaatsen kunnen ook lijken van anderenkenden worden begraven*'. De gemeente beschikt daarnaast over een perceel van 6 aren '*waar lijken worden begraven, welke niet kunnen worden geïdentificeerd*'.⁴⁸ Met ander woorden; in 1941 is het beleid dat niet-katholieken worden begraven op een afgezonderd deel van de katholieke begraafplaats, en dat niet-geïdentificeerden worden teraardebesteld op een klein perceel (waarmee de locatie Schoordijk zal zijn bedoeld).

Nog een bevestiging hiervan lezen we in een enquête van de Gezondheidsraad te Den Haag in de zomer van 1956 wordt aan B&W van Nederweert om inlichtingen gevraagd. B&W antwoorden: '*een openbare begraafplaats is niet meer aanwezig. Op de bijzondere begraafplaatsen (katholieke kerkhoven AB) is een ongewijd gedeelte gereserveerd voor begraving van personen van andere gezindten e.d.*' Onduidelijk blijft wat het gemeentebestuur met '*en dergelijke*' bedoeld.⁴⁹ En met '*niet aanwezig*' wordt eigenlijk bedoeld '*niet meer in gebruik*', want de begraafplaats aan de Schoordijk werd pas in 1959 formeel opgeheven. Wel bevestigen ze ook in deze brief dat er dus sprake was van een niet-geformaliseerde overgangsfase. Die bestond als we van Uden mogen geloven al in 1941 en met zekerheid al in 1950. Dat laatste weten we uit een relaas dat behalve feitelijkheden ook enige emotie bevat, in de memoires van Jaap Kaan (zie hoofdstuk 3 paragraaf 6).

In 1966 worden in opdracht van het gemeentebestuur ontgrondingswerkzaamheden uitgevoerd op de plek van de vorige algemene begraafplaats, aan de Schoordijk. Die werkzaamheden zijn nodig om het terrein geschikt te maken als vuilstortplaats. Daarbij worden door H. van Riet ('*Harrie van Letjes Zjang*'), destijds als chauffeur in dienst bij de gemeente, menselijke stoffelijke resten aangetroffen. Deze worden vervolgens herbegraven op de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk.⁵⁰ Volgens een andere bron betreft het een tweetal skeletten. Het ene zou in een nieuwe kist zijn gedeponneerd en het andere, dat in vergevorderde staat van ontbinding verkeerde, zou na een tijdelijke verblijf in de gemeentelijke opslagplaats eveneens zijn herbegraven bij de St.-Lambertuskerk.⁵¹ Een derde bron vermoedt dat het best-geconserveerde skelet de resten van zelfdoder Peter

⁴⁷ GAN OA inv. nr. 71 Verslag van de toestand der gemeente 1916.

⁴⁸ GAN NA inv. nr. 2583. Brief van de burgemeester van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1941 mrt 1.

⁴⁹ GAN NA inv. nr. 2286. Brief van de Gezondheidsraad aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert d.d. 1956 jul 12. Beantwoord per brief d.d. 1956 aug 14.

⁵⁰ Frits Knapen, *Nederweerts Verleden, Schoor, Roeven en Kraan*, in; (A. Bruekers red.) *Nederweerts Verleden* (Nederweert 2012) p.12.

⁵¹ F. van den Eerenbeemt, De algemene begraafplaats in Schoor, in: (H. Koppen en F. Scheepers red.) *Van Vreuger, uit het verleden van de gehuchten Schoor, Roeven en Kraan onder de gemeente Nederweert (Ib)* (Nederweert 1987) p. 90-91.

Scheijven zouden zijn, die in 1931 aan de Schoordijk ter aarde werd besteld.⁵² We veronderstellen dat deze herbegravingen hebben plaatsgevonden op het niet-gewijde, noordelijke stukje van de begraafplaats bij de kerk.

2.7 Nieuwe begraafplaats in Kreijel

In 1978 wordt een nieuwe, algemene begraafplaats ingericht te Budschop, op de hoek van de wegen Kreijel en Hoofstraat. Vanaf dat jaar worden op de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk geen overledenen meer ter aarde besteld, behalve bijzettingen in bestaande graven. Hieraan komt een einde in augustus 2001, als een fase vernieuwing en sanering van oude graven is voltooid.⁵³ Sinds die datum is de begraafplaats weer volop in gebruik als katholieke begraafplaats. Het gedeelte dat als algemene begraafplaats in gebruik was vanaf 1960 (op de hoek van de Kerkstraat en de kapelaniestraat) wordt in 2001 integraal onderdeel van de katholieke begraafplaats (overigens inclusief de daar voorheen begraven protestanten en hervormden, en hun grafmonumenten). Een geval van onbewust oecumenisch denken waardoor dit stukje begraafplaats nu in feite een mix van een algemeen en een bijzonder kerkhof vormt.

Fig. 12. De toegang tot de algemene begraafplaats te Nederweert-Kreijel verkeert anno 2021 in enigszins desolate toestand. Foto: Bericht van Nederweert24 d.d. 2021 jul 14.

⁵² Mondelinge informatie Jean CA Bruekers (1923-2014), ca. 1990.

⁵³ Website St.-Lambertusparochie Nederweert www.kerknederweert.nl.

3. Casuïstiek

De eerste formele vermelding over de bestemming van een openbare (dus niet-bijzondere, niet-katholieke) begraafplaats bij de kerk dateert van 1860. In zijn jaarlijkse rapportage aan de bisschop vertelt pastoor Erens er expliciet over: *'De parochie bezit een kerkhof rondom de kerk, vergroot door de gemeente. Waarop een afgezonderd plekje voor, zoo noodig, andere gezinden dan catholieken'*.⁵⁴

Eigendom en beheer van de algemene begraafplaats hoort toe aan het gemeentebestuur van Nederweert. Deze verantwoordelijkheden vloeien voort uit een wettelijke verplichting die in de Begraafwet van 1869 was verankerd. Naar de letter genomen zijn de openbare begraafplaatsen bedoeld voor a-religieus gebruik, dus voor het begraven van personen waarvoor geen 'bijzondere' (in het geval van Nederweert rooms-katholieke) begraafplaats aan de orde is. Dat kunnen dus zowel personen van andere gezinden (Nederlands Hervormd, Joods of Gereformeerd) betreffen, of rooms-katholieken wier begravenis door het kerkelijk recht (of door persoonlijke willekeur van de geestelijkheid) geweigerd wordt, bijvoorbeeld in geval van zelfmoord.

De burgemeester van Nederweert, Van Uden, schrijft in 1941 dat er in Nederweert zich vier bijzondere (rooms-katholieke) begraafplaatsen bevinden. *'Op enkele van deze begraafplaatsen kunnen ook lijken van anderenkenden worden begraven'*. De gemeente beschikt daarnaast over een perceel van 6 aren *'waar lijken worden begraven, welke niet kunnen worden geïdentificeerd'*.⁵⁵

In de volksmond werd de begraafplaats gezien als de plek voor personen waarvan men wist dat ze niet katholiek gedoopt waren, en voor zelfmoordenaars die 'dus' niet in de hemel konden komen en voor wie geen plek was op de gewijde grond van een rooms-katholieke begraafplaats. Laten we enkele casussen als vergelijkingsmateriaal onderzoeken.

3.1 Frederik Dirk Theodoor van Heemskerk (1856)

Typering: adellijke legerveteraan, Nederduits-Protestant, zweert zijn 'ketterij' af.

In de buurtschap Straatje (de huidige Moesemanstraat) in Nederweert woont in het midden van de 19^e eeuw smid Joannes Petrus Meuffels met zijn echtgenote Petronella Bruekers. Het echtpaar is rooms-katholiek, net zoals het overgrote deel van de gemeente. Inwonend is een kostganger Frederik Dirk Theodoor van Heemskerk, een gepensioneerd leger-militair. Hij is in 1810 geboren in Buiksloot⁵⁶ en is van adellijke herkomst. Zijn vader was jonkheer Dirk van Heemskerck van Beest. Deze was kolonel, Kapitein der Zee, haven-equipagemeester en divisiecommandant van de marine in Semarang. Zijn moeder, de eerste van drie echtgenotes van de jonkheer, heette Elisabeth Bullingbrook en zij was een Ierse kolonelsdochter.⁵⁷ Het gezin was Nederduitsch-Protestant en dat was ook de religie van de kostganger bij de smid in Nederweert hetgeen toen wel een 'issue' zal zijn geweest in het verder volledig katholieke Nederweert.

⁵⁴ RHCL 14.A003B Bisdom Roermond parochiedossiers inv. nr. 2210. Jaarstatistiek 1860.

⁵⁵ GAN NA inv. nr. 2583. Brief van de burgemeester van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1941 mrt 1.

⁵⁶ In zijn huwelijksacte uit 1852 wordt zijn herkomst als Buiksloot, Noord Holland vermeld. Bij zijn overlijden dezelfde plaats, maar dan in Noord-Brabant. GAN, burgerlijke stand en bevolkingsregister 1851, blad 2 en blad 20.

⁵⁷ Voor zijn genealogie zie: <http://hdebie45.deds.nl/Genea/pages/Gen-HvB.htm>.

Hoe Frederik Dirk Theodoor van Heemskerk na zijn militaire carrière (waar overigens verder niets van bekend is) in Nederweert terecht is gekomen, is onbekend. Ongehuwd zijnde verwekt hij in Nederweert in 1851 een natuurlijke dochter bij Joanna Catharina van Riet, een naaister uit de Koolensteeg, gelegen achter het raadhuis. In het voorjaar van 1852 trouwt hij met haar en wordt het kind alsnog gewettigd. Het stel gaat inwonen bij de schoonouders. Vijf jaar later, op 8 februari 1856, overlijdt van Heemskerk. Hij wordt, opvallend genoeg gezien zijn achtergrond, begraven op het rooms-katholieke kerkhof. Het begraafboek vertelt ons in het handschrift van pastoor Erens het verhaal daarachter:⁵⁸

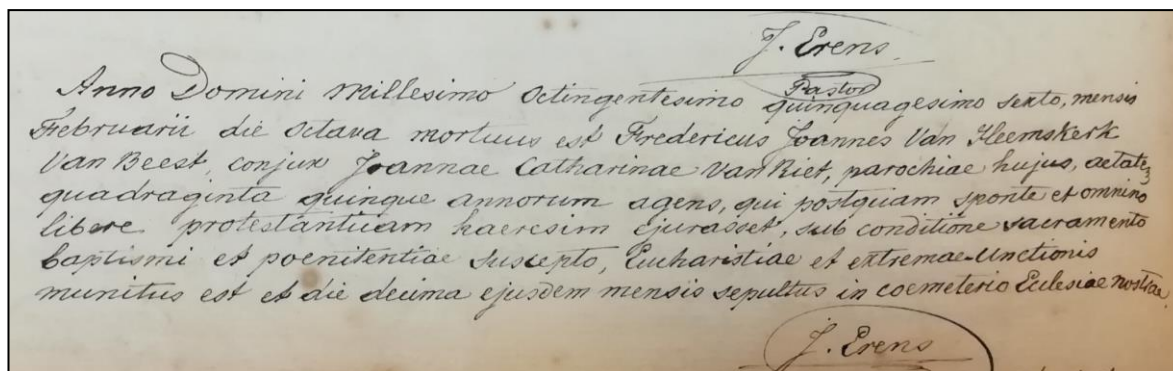

Fig. 13. Aantekening van de begrafenis van Van Heemskerk. Bron: GAW APN 67. Foto: Will Schlenger.

In het jaar des Heren 1856, 8 februari, is gestorven Fredricus Joannes van Heemskerk van Beest,⁵⁹ echtgenoot van Joanna Catharina van Riet, van deze parochie, op een leeftijd van 45 jaar, die nadat hij uit eigen beweging en volledig vrijwillig de protestantse ketterij afgezworen had, na onder voorwaarde het sacrament van het doopsel en de biecht ontvangen te hebben, gesterkt is door de eucharistie en het laatste Oliesel en op de tiende van dezelfde maand begraven op het kerkhof van onze kerk.

Het is duidelijk: betrokkene heeft de ‘protestantse ketterij’ afgezworen en is daarna voorzien van de kerkelijke sacramenten. Of dat reeds gebeurt bij zijn huwelijk in 1852 of pas op zijn sterfbed, vermeldt de inschrijving niet. Op grond van deze ‘hersteloperatie’ mag hij dus ondanks zijn protestantse voorgeschiedenis op de katholieke begraafplaats ter aarde worden besteld.

3.2 Peter Hubert Brangers (1874)

Typering: Rooms-katholiek, boerenzoon, zwakzinnig, zelfdoder door ophanging.

In de avond van 13 juli 1874 wordt in de opkamer van een boerderij te Roeven het levenloze lichaam van de 26-jarige vrijgezel Peter Hubert Brangers (‘Brangers Peer’) gevonden. Hij heeft zich opgehangen aan een balk en wordt door een buurman losgesneden van het touw.⁶⁰ In het begraafboek van de St.-Lambertusparochie wijdt pastoor Joannes Erens hier bovengemiddeld veel woorden aan:

Anno Domini millesimo octingentesimo septuagesimo quarto mensis julii decima tertia inventus est laqueo suspendens et mortuus P.H. Brangers, viginti sex

⁵⁸ GAW APN 67 begraafboek 1844-1919. De originele inschrijving is in het Latijn. Met dank aan Will Schlenger voor het nazoeken van de inschrijving en aan Guus Janssen voor de transcriptie en vertaling in het Nederlands.

⁵⁹ Hier zien we voor het eerst zijn volledige familienaam: van Heemsker(c)k van Beest.

⁶⁰ Stichting Geschiedschrijving Nederweert, Project Tijdmachine Nederweert.

*annorum coelebs, filius legitimus Joannis Mathiae Brangers et Wilhelminae Koolen, qui plane numquam sanae mentis in vita visus fuit, quare et decli[n]andum arbitrium episcopi <sepultus est> decima quinta ejusdem mensis sepultus est in coemeterium ecclesiae.*⁶¹

In het jaar des Heren 1874 op 13 juli is gevonden, hangend aan een strop en overleden, P.H. Brangers, een ongehuwde van 26 jaar, wettelijke zoon van J.M. Brangers en W. Koolen, die helemaal nooit in zijn leven van een gezond verstand leek, waarom een oordeel van de zijde van de bisschop afgehouden diende te worden; hij is begraven op de 15e van dezelfde maand op het kerkhof van de kerk.⁶²

Hoewel de tekst van de pastoor wat cryptisch geformuleerd is, lijkt het er op dat de pastoor in weerwil van de kerkelijke voorschriften deze zelfmoordenaar laat begraven op het (gewijde) parochiekerkhof, omwille van de geestestoestand van de ongelukkige overledene. De pastoor geeft toe er bewust voor gekozen te hebben deze zaak niet aan de bisschop voor te leggen maar er een zelfstandig besluit over te hebben genomen.

3.3 Mathijs Ridder (1883)

Typering: Hagenees, oorlogsheld, Indiëveteraan, zwerver, Nederlands-Hervormd, verdrinkt door ongeval.

In de ochtend van 21 december 1883, omstreeks 9.30 uur wordt namelijk het levenloze lichaam van Mathijs Ridder gevonden nabij Sluis 14. De arts die lijkschouwing verricht ontdekt geen sporen van geweldadigheden. In de beurs die hij bij zich draagt wordt een bedrag van 37 ½ cent aangetroffen. Vermoedelijk draagt Ridder ook identiteitspapieren bij zich alsmede pensioengegevens en een bewijs van ontslag uit Bronbeek de dato 5 december. Want hoe kan het anders dat burgemeester Vullers zich nog dezelfde dag tot de commandant van Bronbeek met die gegevens wendt om aanvullende inlichtingen.⁶³

Fig. 14 en 15. Artikel uit Het Kanton Weert, 23 december 1883 (links) en artikel uit Venloosch Weekblad, 29 december 1883 (rechts). Bron: GAW en Delpher.

Op basis van de gevraagde inlichtingen blijkt dat Ridder niet katholiek is maar Nederlands-Hervormd. Dat vormt een obstakel om hem op de katholieke begraafplaats ter aarde te bestellen en dat moet dus gebeuren op het separate, algemene gedeelte. Volgens de bepalingen van de Begraafwet 1869 mag een begrafenis niet vroeger dan 36 uren na het moment van overlijden plaatsvinden.⁶⁴ In het geval van Ridder kan de begrafenis dan op zijn vroegst in de avond van 22 december zijn geweest. Maar omdat in de winter na zonsondergang is, zal de feitelijke teraardebestelling op 23 december hebben

⁶¹ GAW APN 67 Begraafboek St.-Lambertusparochie.

⁶² Transcriptie door Guus Janssen, Sittard, maart 2019.

⁶³ GAN NA 47 Correspondentieregister 1878-1884 nr. 1480 1883 dec 21.

⁶⁴ Gepubliceerd in de Nederlandsche Staatscourant nr. 105 dinsdag 4 mei 1869.

plaatsgevonden. Of misschien op 24 december, omdat er ook nog op brief uit Bronbeek gewacht moest worden. De volgorde der handelingen lijkt daarmee in overeenstemming te zijn: Mathijs Ridder verdrinkt op 21 december, de overlijdensaangifte vindt plaats op 22 december, de begrafenis vermoedelijk op 23 of 24 december en de plaatsing van de nieuw-vervaardigde poort vindt plaats op 24 december. Dat kan geen toeval zijn.⁶⁵

De reeds genoemde Begraafwet 1869 schrijft voor (artikel 37) dat de begraafkosten van (aan zee) aangespoelde lijken gedekt moesten worden uit de daarbij gevonden goederen of gelden, en voorzover dat te weinig is ten laste van de gemeente zullen komen. In het geval van Ridder worden in zijn kleren een bedrag van slechts 37½ cent gevonden, dus is wel duidelijk wie de rekening moest betalen. Korte tijd later is het opnieuw 'raak' en komt de algemene begraafplaats opnieuw aan de orde.

3.4 Altje Ijlder van Kooij (1886)

Typering: baby, Belgische, schippersdochter, Nederlands-Hervormd, onbekende doodsoorzaak.

Haar doodsoorzaak en exacte plaats van overlijden staan formeel niet vast. Maar dat de overleden Altje Ijlder van Kooij als negentien maanden jonge baby in de ochtend van 7 februari 1886 een natuurlijke dood sterft lijkt plausibel. De aangifte geschiedt de volgende dag op het gemeentehuis van Nederweert door werkmans Petrus Joannes Seerden en veldwachter Jan Mathijs Perongs. Haar vader is uit Rotterdam afkomstige Johannes Daniel van Kooij, schipper van beroep en de moeder heet Joanna Maria Verboom. Altje Ijlder van Kooij, eerste kind, is vernoemd naar haar grootmoeder Altje Ijlder van Duinen, is geboren in juli 1884 te Oostham in België.⁶⁶ Het betreft dus een schipperskind en aangezien nergens melding wordt gemaakt van een val en verdrinking in het kanaal zal zij wel aan een vorm van ziekte zijn overleden. Petrus Joannes Seerden, gehuwd met Joanna Maria Verheijen, woont in de omgeving van kanaal Noordervaart. Gezien zijn betrokkenheid bij de aangifte ten gemeentehuize lijkt het plausibel dat schipper van de Kooij dus dat kanaal bevoer.⁶⁷

Op 9 februari zendt burgemeester P.J.H. Vullers, zowel in die hoedanigheid als in die van Ambtenaar van de Burgerlijke Stand, een brief aan het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch, de laatst bekende woonplaats van de schipper, waarin hij het overlijden van Altje Ijlder van Kooij mededeelt.⁶⁸ Over het schippersgezin is niet veel informatie te vinden. Vader Johannes Daniel van Kooij is geboren te Rotterdam in 1859 en overlijdt in Den Bosch in 1903. In 1873 wordt hij ingeschreven als inwoner van Asten. Hij is dan nog schoolgaand en van de Nederlands-Hervormde religie.⁶⁹

Het overlijdensregister (annex begraafboek) van de St.-Lambertuskerk van Nederweert bevat geen enkele vermelding over Altje Ijlder van Kooij. Daarin lezen we wél dat op 7 februari 1886 Petrus Antonius Meeuwis begraven wordt, en daaropvolgend Petrus Hendrix op 13 februari. De teraardebestelling van Altje moet tussen die twee data zijn geweest maar

⁶⁵ Voor de biografie van Mathijs Ridder zie: Alfons Bruekers, *Ridder, redder en bedelaar. Het onfortuinlijke leven van Mathijs Ridder (1810-1883)*, Nederweert 2021.

⁶⁶ GAN Burgerlijke Stand overlijdensregister inschrijving van 1884 feb 8. Extract van de inschrijving van het overlijden komt ook voor in de Burgerlijke Stand van 's-Hertogenbosch, de laatste woonplaats van de schipper. Inschrijving van 1886 feb 15.

⁶⁷ Stichting Geschiedschrijving Nederweert, project Tijdmachine Nederweert,

⁶⁸ GAN OA 48 correspondentieregister 1884-1894, nr. 424 brief van burgemeester P.J.H. Vullers d.d. 1886 feb 9 en nr. 425 brief van ambtenaar van de burgerlijke stand P.J.H. Vullers d.d. 1886 feb 9.

⁶⁹ Gemeente Asten, bevolkingsregister 1860-1880. Overigens wordt hier abusievelijk vermeldt dat Johannes Daniel van der Kooij in Den Bosch geboren was. Dat is een vergissing, zijn wieg stond in Rotterdam.

wordt niet genoemd door pastoor Lambert van de Winkel.⁷⁰ Dat is plausibel, aangezien het een niet-katholiek sterfgeval betreft.

Net als in het geval van Mathijs Ridder ontbreekt in de gemeentelijke administratie de rekening van inkomsten en uitgaven over het jaar 1886, zodat de begraafkosten en andere relevante gegevens over de teraardebestelling niet bekend zijn.⁷¹

3.5 George Willem Johannes Maria Schmidt (1929)

Typering: Rooms-katholieke arts, sleutelfiguur in gemeenschap, eerste officieel gescheiden inwoner van Nederweert.

George W.J.M. Schmidt wordt geboren in Bergen op Zoom als zoon van een beroepsmilitairengeslacht van Pruisische origine en overlijdt op 2 mei 1929 in Nederweert. Op 22 september 1897 treedt hij in Nijmegen in het huwelijk met Johanna M.C.A. Brandenburg. Kort daarna vestigt hij zich in Nederweert als huisarts. Zijn eega is in 1875 geboren in Kampen als dochter van een beroepsmilitair. Na haar scheiden van Schmidt op 25 november 1924 hertrouwt zij met de in 1891 in Paramaribo (Suriname) geboren Albert Rudolf Rellum en zij overlijdt op 9 januari 1959 in Den Haag. Rellum overlijdt reeds op 28 juni 1941 in de hofstad en is dan volgens de Burgerlijke Stand journalist van beroep. De overlijdensadvertentie in de Haagsche Courant van zaterdag 28 juni 1941 noemt hem echter 'Engelsch dokter en semi-arts te Leiden'.⁷²

Fig. 16. Het echtpaar Schmidt-Brandenburg bij de poort van hun huis aan het kanaal in Nederweert. De huishoudsters en kinderen kijken toe. Collectie SGN.

⁷⁰ GAW Archief St.-Lambertusparochie Nederweert, inv. nr. 67 Overlijdensregister 1844-1919. Met dank aan archiefmedewerker Will Schlenger van Erfgoedhuis Weert voor de bereidwillige medewerking.

⁷¹ Wel die van het opvolgende jaar in GAN OA 353 gemeenterekening 1887.

⁷² Bron: Delpher. De overlijdensacte van Rellum zegt dat de gegevens over zijn ouders onbekend zijn. Wellicht was hij een broer van de bekende Surinaamse dichter Eugene Rellum, geboren in 1896.

George Schmidt is gepromoveerd arts en gedraagt zich nogal excentriek en aristocratisch in het Nederweert van begin 20^e eeuw. Hij houdt er enige onorthodoxe medische praktijken op na maar wordt zeer gerespecteerd. Dat komt mede door zijn tomeloze en initiërende inzet voor cultuur en muziek. Diverse toneel- en muziekverenigingen in Nederweert danken hun bestaan aan Schmidt. Hij is ook romantisch dichter en publiceert zijn pennenvruchten in een regionaal weekblad. Mevrouw Schmidt-Brandenburg is schrijfster en publiceert naar verluidt enkele romans in de Nederlandse taal, hoewel zij geen grote sporen in de Nederlandse literatuur achterlaat.

De scheiding van het echtpaar Schmidt-Brandenburg in 1924 is wat we tegenwoordig een vechtscheiding noemen. Bij vonnis van de arrondissementsrechtbank te Roermond d.d. 11 september 1924, met Schmidt als eiser en Brandenburg als gedaagde, wordt het huwelijk ontbonden. Brandenburg woont dan te Londen, vermoedelijk bij haar dochter en schoonzoon, en laat verstek gaan bij de rechtzaak en tekent ook anderszins geen bezwaar aan.⁷³ Volgens de overlevering is de scheiding van Schmidt en Brandenburg de allereerste in Nederweert en heeft zij voor veel opzien en rumoer in de gemeenschap gezorgd.

Fig. 17. Graf van dokter Schmidt op de katholieke ('bijzondere') begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk. Het kruis is gemeentelijk monument maar staat niet meer op zijn oorspronkelijke plek. Ook de tekstplaat is vernieuwd maar bevat wel nog de oorspronkelijke tekst. Foto website St.-Lambertusparochie Nederweert.

Of de nietigverklaring van het kerkelijk huwelijk van Schmidt en Brandenburg vanuit kerkelijke optiek gewettigd werd, kon niet worden nagegaan. In elk geval is opmerkelijk dat bij het overlijden van haar man in 1941, de weduwe zich in de al genoemde overlijdensadvertentie in de Haagsche Courant afficheert als '*Mevr. Rellum-Brandenburg, weduwe van dr. Schmidt*'. Klaarblijkelijk had zij haar ex-man niet in het vergeetboek

⁷³ Stedelijk archief Nijmegen, archief Burgerlijke Stand, toegang 0207A acte 12507-01 Echtscheidingen, via wiewaswie.nl.

geschreven. Des te opmerkelijke is de tekst op het graf uit 1929 van dokter Schmidt op het gewijde, katholieke, deel van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk. Zo omstandig als daar zijn eigen persoonlijke gegevens en beroep worden vermeld, zo valt het volledig ontbreken van de naam van zijn ex-vrouw Brandenburg op. Het kan natuurlijk zijn dat Schmidt bij leven gewent heeft dat de herinnering aan zijn ex zou worden uitgewist en dat haar naam – in tegenstelling tot de gewoonte – niet vermeld zou worden op zijn grafmonument. Het is echter de lokale overlevering die verhaalt dat gezien het feit dat er nog nooit eerder in Nederweert een echtpaar gescheiden was, en dit met veel publieke commotie gepaard ging, de plaatselijke kerkleiding een stokje zou hebben gestoken voor haar naamsvermelding op het graf. Dat Schmidt volgens de gerechtelijke uitspraak de initiator van de echtscheiding was, zal daarbij geen rol hebben gespeeld. Zijn alom geprezen en gewaardeerde rol in het gemeenschapsleven van die tijd zal er in die redenering aan hebben bijgedragen dat niet hij, maar zij, ‘vergeten’ moest worden. Hoewel er ruimte blijft voor speculatie en onzekerheid, is het dus wel een interessante casus.

Fig. 18. Haagsche Courant, zaterdag 28 juni 1941. Bron: delpher.

3.6 Peter Hubert Scheijven (1931)

Typering: Schildersknecht, Rooms-katholiek, vrijmetselaar, zelfdoding door ophanging.⁷⁴

De in 1879 geboren huisschilder Peter Hubert Scheijven, die in de volksmond bekend staat onder zijn bijnaam ‘Pietje Puk’, wordt op 11 juni 1931 levenloos gevonden in zijn woonhuis op het toenmalige adres Kerkstraat 31.⁷⁵ Naast zijn schilderszaak bedrijft hij daar een sigarenwinkel. Scheijven is weduwnaar van een herbergierster die in 1926 overleden is. In mei 1931 is hij hertrouwd met een Meijelse en minder dan een maand na dat huwelijk kiest hij er voor om uit het leven te stappen.⁷⁶ De doodsoorzaak is verstikking door ophanging.⁷⁷ Het trieste verhaal wordt ‘the talk of the town’ en de echo’s van de gebeurtenis leven zelfs in 2021 nog voort in de volksmond van de oudste generatie Nederweertenaren.

Over het leven van de ongelukkige Scheijven is helaas erg weinig bekend. Hij is de zoon van een metselaar en een dienstmeid en wordt geboren in een huis in de straat die tegenwoordig

⁷⁴ Deze casus is uitgebreider beschreven in: Alfons Bruekers, *Rapportage Archeologische Verwachtingswaarden Nederweert-Schoordijk Andersdenkendenkerkhof* (2020).

⁷⁵ Archief Stichting Geschiedschrijving Nederweert, inv. nr. A.1.1, Kiezerslijst gemeente Nederweert 1931 jan 1.

⁷⁶ In het register van processen-verbaal van de plaatselijke politie (GAN Nieuw Archief 1795-1939 inv. nr. 1644) ontbreekt informatie over de zelfdodersactie, maar dit register was daar ook niet voor bedoeld.

⁷⁷ Een bron meldt dat de ophanging plaatsvond met gebruikmaking van ‘een koord dat normaal bij overlijdensdiensten werd gebruikt’, zonder dat die functie nader uitgelegd wordt. Interview met Frits Knapen (1923), 2015 aug 30.

Mgr. Kreijlmanstraat heet, gelegen tegenover de latere Oorlogsbegraafplaats. Zijn vader is de bouwer van de vlakbij gelegen kapel van Onze Lieve Vrouw die daar in 1887 vernieuwd wordt.

Fig. 19. Pastoor Leonardus Veltmans (in functie in Nederweert vanaf 1916). Archief SGN.

Vader overlijdt als Peter 19 jaar is (in 1897) en moeder niet lange tijd daarna, in 1905. Het huis met inboedel wordt in dat laatste jaar bij openbare verkoop verkocht. Hij is nu wees en gaat in de kost bij Aldegonda Vossen die kort daarvoor een herberg gesticht heeft op de oever van de Zuid-Willemsvaart, bij het Bassin (huidige adres Aan Vijftien 20). In 1912 verhuist hij naar een huis op de kop van de Kerkstraat, met het huidige huisnummer 3 (restaurant Guulke Eten&Drinken). Daar bedrijft hij naast zijn beroep van huisschilder ook een sigarenzaak en verleent hij gastvrijheid aan kostgangers in een soort logement. Daar treffen we in de loop der jaren bijvoorbeeld twee kinderen uit Den Haag (Maria Wilhelmina van Hassel en Johanna Maria Alsemgeest) en personen uit Vessem, Den Bosch en Roggel zoals een onderwijzer en bouwkundige. Onder hen is in 1916 ook de gemeentelijke klerk Van Uden, die het later zal schoppen tot burgemeester van Nederweert. De conclusie kan dus zijn dat Peter Scheijven dus in die jaren wordt omringd door een gezelschap van bovengemiddeld ontwikkeld nivo.

Thieu Jonckers (1905-2011), op 106-jarige leeftijd als oudste mannelijke inwoner van Nederweert overleden, wordt enkele jaren voor zijn dood door Peter Crins geïnterviewd over dit voorval.⁷⁸ Jonckers kan zich een en ander nog goed voor de geest halen. Jonckers herinnert zich ook het tweemaal trouwen van Peter Scheijven en vertelt nogal plastisch: “*Hae haaj ieêrst e vrouw oet Neejwieërt. Di-j knakdje, di’j haaj e tekort pueëtje.*” Over de persoon weet hij nog: “*Pietje Puk heet iedereen gekindj. ’t Waas e metgaondj menke en inne kefees en overal kwaam hae en zoeë. Toch zich opgehange....*”.

Jonckers maakt vervolgens melding van een gerucht dat de zelfdoder lid zou zijn geweest van een ‘loge’ en daarvoor ‘getekend’ (dus als lid ingeschreven) zou hebben. Over het algemeen wordt het begrip geassocieerd met vrijmetselaars en humanisten. Uitgerekend in 1931, het jaar dat Scheijven zich van het leven berooft, is dit een veelbesproken onderwerp in de pers en publieke opinie. De atheïstisch-humanistische vrijdenkersvereniging ‘De Dageraad’ treedt dan veel in de publiciteit met het oog op de verkiezingen voor Provinciale

⁷⁸ Interview van Thieu Jonckers (1905-2011) door Peter Crins. Informatie beschikbaar gesteld door Peter Crins op 2020 aug 20.

Staten in dat jaar. De vereniging stelde zich ten doel om *'met hulp van rede, natuurwetenschap en logica de mens te bevrijden' van 'vooroordelen, kerkelijke bevoogding, dogma's en schijnwaarheden'* en schopte daarmee nogal tegen het zere been van de overheid en met name het kerkelijk gezag. De vereniging is in 1931 ook in de regio Weert zeer actief en kondigt aan om bijeenkomsten in de provincie Limburg te organiseren. Dat valt zeer slecht. Burgemeester van Uden van Nederweert en zijn mede-burgemeesters ontvangen schriftelijke instructies uit Maastricht om rijksveldwacht, marechaussee en politietroepen in verhoogde staat van paraatheid te brengen omdat grote verstoringen van de openbare orde worden verwacht.⁷⁹

In het regionale weekblad Het Kanton Weert verschijnt in 1931 een grote voorpagina-advertentie waarin de lokale geestelijkheid sympathie voor 'De Dageraad' gelijk stelt met *'verraad aan Limburg en verraad aan Christus'*.⁸⁰ Er wordt aangezet tot passief verzet en sympathie voor de vrijdenkers wordt betiteld als hoogverraad. In het Weerter hotel 'De Engel' wordt zelfs een 'Plaatselijk Comité van Verweer tegen De Dageraad' opgericht. Er wordt in augustus 1931 – Peter Scheijven is inmiddels al een paar weken dood en begraven – een tegenbeweging opgezet waarbij Weertlanders een expeditie naar Brielle willen organiseren. In de oproep daartoe, en dat is wel bijzonder frappant, staat de intrigerende zinsnede *'dat gepruts van die "dageraad"-mensen (alstublieft geen enkele hoofdletter, zetter, dat verdienen ze niet eens). Die lui moeten wel in uiterst-innige verbinding staan met het beruchte Pietje Pek, ze werken immers zoo helemaal volgens diens duisteren geest'*. Pietje Pek... Pietje Puk... de overeenkomst is opvallend.⁸¹ Pietje Pek is een oude aanduiding voor duivel, kobold of aardgeest, ook wel eens gekoppeld aan Zwarte Piet uit de Sinterklaastraditie. Het bestanddeel 'pek' verwijst dan naar het (pik-)zwarte uiterlijk.⁸² In Vlaanderen is het de benaming van een fantasiefiguur om kinderen schrik aan te jagen, zoals het equivalent van de 'korenpaters' in Nederweert dat was.

Het antwoord op de vraag of Peter Scheijven geassocieerd was met een 'loge', en dat dit dan 'De Dageraad' was, zal wel altijd in nevelen gehuld blijven. De ledenadministratie van die vereniging is vernietigd bij de Duitse inval in 1940 en andere aanwijzingen zijn er niet.⁸³ Maar het lijkt er wel op dat de herinnering van Thieu Jonckers over Pietje Puk en eventuele betrokkenheid bij 'De Dageraad' een grond van waarheid kán hebben.

Terug naar de feiten. Het overlijden van Scheijven wordt daags na de zelfdoding aangegeven op het gemeentehuis. Dat gebeurt op 12 juni door de burens Martin Prinssen (coiffeur) en Hubert Poell (slager). De nieuwsbladen uit die week zwijgen hardnekkig over de noodlottige gebeurtenis waar Peter het slachtoffer van is geworden. De toenmalige Nederweertse pastoor Leonardus Veltmans (in functie van 1916 tot 1934) staat bekend om zijn traditionele en uiterst conservatieve houding. Zijn fulminerende donderpreken tegen *'verderfelijke en zondige praktijken'* variërend van jongedames met ontblote onderbenen tot overspelig gedrag, zijn gevreesd. Veltmans weigert naar verluidt om hem op 'zijn' rooms-katholieke begraafplaats ter aarde te laten bestellen. Om die reden wordt hij begraven op de begraafplaats van Schoor. In de praktijk is dat een gemeentelijke, openbare begraafplaats voor overledenen van andere religies. Maar in de benadering van pastoor Veltmans, die in zijn preken graag de onherbergzame heide- en moerasgebieden van Nederweert als metafoor voor het duivelse voorgeborgte van de hel beschrijft, is het de enige juiste plek voor iemand waarvoor geen plek meer is in de Kerk. Het is een tijd dat de

⁷⁹ GAN NA 1928 Kabinetsarchief burgemeester Nederweert 1931-1934. Brief van de commissaris der Koningin aan de burgemeesters van Limburg, 1934 jul 23.

⁸⁰ Het Kanton Weert, 1931 jul 3.

⁸¹ Het Kanton Weert, 1931 jul 24.

⁸² https://nl.wikipedia.org/wiki/Zwarte_Piet

⁸³ Archief Vrijdenkersvereniging 'De Dageraad' in Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, KNAW Amsterdam.

publieke opinie nog lang niet opgewassen lijkt tegen de dominantie van deze zwartboordpriester.⁸⁴

Pastoor Veltmans weigert om dood en begrafenis van Peter Scheijven in het kerkelijke 'liber defunctorum' (dat overlijdensregister, niet begraafregister, betekent) op te nemen. Petronella van de Kerkhof (overleden op 6 juni en begraven op 8 juni) en Gerardus van Asten (overleden op 15 juni en begraven op 17 juni) staan wél eigenhandig door Veltmans ingeschreven. Peter Scheijven, overleden op 11 juni, schittert door afwezigheid.⁸⁵ Dat is in strijd met de voorschriften. Een overlijdensaantekening is iets anders dan een begrafenis melding. Blijkbaar beschouwde Veltmans hem niet meer als parochiaan.

20 Anno Domini 1931 defuncti sunt:

No.	DEFUNCTORUM NOMINA	PARENTUM VEL CONIUGIS NOMINA	OBITUS		
			dies	mensis	locus
~~1~~	~~Klaassen Wilhel~~	~~J. Klaassen - M. Voss~~	~~3~~		
1	Loré Antonius	Maria Mien	3	Junii	Nederweert
2	Nyssen Margarotha	H. Nyssen - M. Reyniers	4	"	"
28	v.d. Kerkhof Petronella	Gonnum Hulson	6	Junii	"
29	van Asten Gerardus	Catharina Kuipers	15	"	"
30	Brentzen Marten	P. Brentzen - M. Knapen	16	"	"
31	Boyes Joannes	H. Boyes - A. M. Houben	1	Julii	"
32	Lenders Marten	L. Lenders - A. Reijnen	2	"	"

Fig. 20. Detail (montagefoto) uit het overlijdensregister van de St. Lambertusparochie 1920-1989. Het handschrift is dat van pastoor Leonardus Veltmans. Het overlijden van Peter Scheijven op 11 juni 1931 (en diens begrafenis) ontbreekt. Foto: Alfons Bruekers.

De casus Peter Scheijven lijkt in formele zin in elk geval te voldoen aan de voorschriften van het katholieke recht waar aan zelfdoders het recht van katholieke begrafenis wordt ontzegd. Maar als de geruchten zoals die door Thieu Jonckers worden vermeld, over lidmaatschap van een 'loge' kloppen, dan is er sprake van een tweede kerkrechtelijk argument, namelijk dat van het mogen weigeren van afvalligen en ketters. En dan heeft pastoor Veltmans een dubbele reden om aan Scheijven een begrafenis te weigeren. Althans volgens het katholieke recht.

Bijzonder opvallend is dat ook het gemeentebestuur van Nederweert het overlijden van Peter Scheijven onder de pet lijkt te houden. In de wekelijkse publicatie van de burgerlijke stand in Weekblad Het kanton Weert over de periode 5-12 juni wordt de overledene niet genoemd.

⁸⁴ Gebaseerd op interviews met Frits Knapen (1923) en Jean C.A. Bruekers (1923-2014).

⁸⁵ Liber defunctorum St. Lambertusparochie 1920-1989, berustend in het parochiekantoor te Nederweert. Met dank aan kerkmeester Thieu Tinnemans voor de verleende inzage op 2019 jun 3.

Fig. 21. Het Kanton Weert van 12 juni 1931. De vermelding van het overlijden van Peter S. op 11 juni ontbreekt merkwaardig genoeg. Bron: GAW.

Dat is eigenlijk niet goed te verklaren en op zijn zachtst gezegd dubieus.⁸⁶ De wekelijkse lijst wordt ook gepubliceerd in het Weekblad voor Nederweert, maar de desbetreffende aflevering is niet bewaard gebleven en kan dus niet geverifieerd worden.⁸⁷

Het is altijd gevaarlijk om vanuit hedendaags perspectief over inclusiviteit en diversiteit de gebeurtenissen van een eeuw geleden te beoordelen laat staan te veroordelen. Toch kan men zich niet aan indruk onttrekken dat zowel van gemeentelijke als kerkelijke zijde in deze casus op onmenselijke en van weinig barmhartigheid getuigende wijze is gehandeld. Hopelijk hoeven we niet tot 1931 (namelijk wanneer het honderd jaar geleden is) te wachten tot er sprake is van eerherstel voor Peter Scheijven.

3.7 Teuntje Kaan (1950)

Typering: protestants geïmmigreerd meisje uit Den Helder, komt door ongeval om het leven.

Het gezin Kaan emigreert in 1939 vanuit Den Helder naar een pachtboerderij aan 'De Wetering' in Nederweert. Het gezin is protestant. Dochter Teuntje (geboren in 1935) verongelukt in juni 1950 als haar ribben verbrijzeld worden door een ongeluk met een hooiwagen. Haar broer Jaap schrijft in zijn in 2003 verschenen memoires: *'Teuntje ligt begraven (in ongewijde grond) op het Lambertuskerkhof. Dit omdat zij niet gedoopt was! Als wij geloven, dan geloven wij dat zij ook bij de Heer zal zijn'*.⁸⁸

⁸⁶ Het betreft de overledenen van Nederweert in het tijdvak 5-12 juni 1931 in Het kanton Weert van 1931 jun 12. De eerstvolgende publicatie is pas van twee weken later, en betreft de overledenen van 19-26 juni. Het blijft een raadsel waarom de lijst van 12-19 juni niet gepubliceerd werd. Het overlijden van Peter H. Scheijven. was op donderdag 11 juni.

⁸⁷ Jaargang 1931 van het Weekblad voor Nederweert is een hiaat in de bewaard gebleven reeks die door de uitgever wordt bewaard in zijn archief. Verificatie op 2020 aug 20.

⁸⁸ Jaap Kaan, *Wij kwamen uit het noorden* (Nederweert 2003), p.73-74. Mondelinge toelichting en afstemming met de weduwe van Jaap Kaan in 2019.

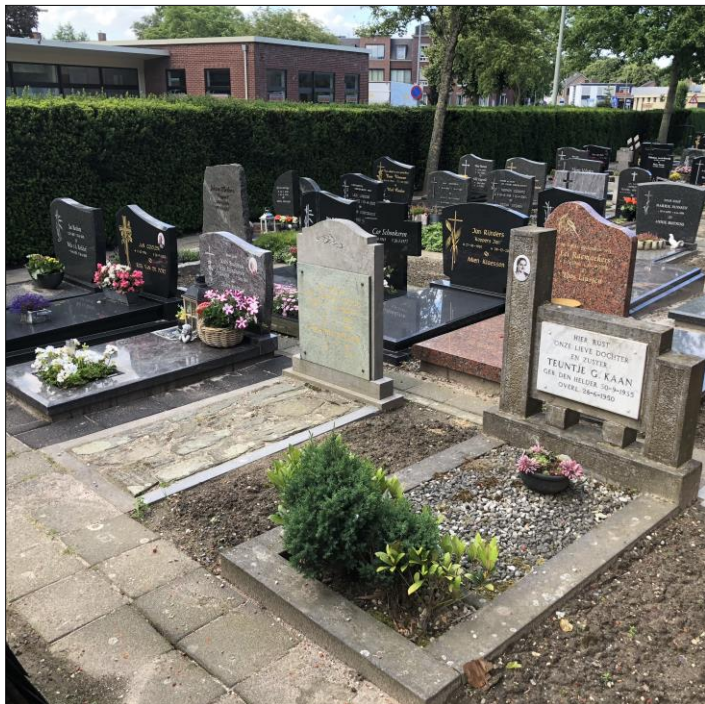

Fig. 22. Noordwestelijke hoek van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk. Voormalige openbare begraafplaats, destijds 'niet-gewijde grond' (fase IV en V). Op de voorgrond rechts het graf van Teuntje Kaan. Foto: Alfons Bruekers, juni 2019.

4 Gebruik, bestemming en reputatie

Tabel 2. Overzicht van gebruik, bestemming en reputatie van de algemene begraafplaats

jaar	gebeurtenis of stellingnemer	(algemene) begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk	algemene begraafplaats aan de Schoordijk (tijdvak 1898-1945)
1856	Overlijden van Frederik D.T. van Heemskerk, Nederduitsch-Protestant. ⁸⁹	<i>'nadat hij uit eigen beweging en volledig vrijwillig de protestantse ketterij afgezworen had [...] begraven op het kerkhof van onze kerk'.</i>	
1870	Brief van Burgemeester en Wethouders van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg. ⁹⁰	<i>'[waar] in den tijd van 20 jaren slechts op dezelve twee lijken werden begraven'</i>	
1874	Overlijden van Peter Hubert Brangers na zelfmoord door ophanging. ⁹¹	<i>'[die] nooit in zijn leven van een gezond verstand leek, waarom een oordeel van de zijde van de bisschop afgehouden diende te worden; hij is begraven [...] op het kerkhof van de kerk'.</i>	
1883	Overlijden van legerveteraan en bedelaar Mathijs Ridder, Nederlands-Hervormd, omgekomen door een ongeval	begraven op de algemene begraafplaats wegens gezindte	later herbegraven aan de Schoordijk
1886	Overlijden van schipperskind Altje Ijlder van Kooij, Nederlands-Hervormd, onbekende doodsoorzaak	begraven op de algemene begraafplaats wegens gezindte	later herbegraven aan de Schoordijk
1898	Pastoor G. Kerbosch tegen het gemeentebestuur van Nederweert ⁹²	<i>'[dat hij] die algemene begraafplaats daar niet wil hebben'</i>	<i>'dat er hier of daar in de heide wel eene plaats daarvoor te vinden is'.</i>
1916	Burgemeester van Nederweert in 'Toestand der Gemeente'. ⁹³	<i>'de kerkelijke [sic AB] begraafplaats is nog steeds in gebruik'</i>	<i>'[dat] er slechts bij uitzondering wordt begraven'</i>
1929	Overlijden George W.J.H.M. Schmidt (1929)	<i>Als katholiek begraven op het bijzondere deel van het kerkhof, maar met uitsluiting van de naam van zijn partner van wie hij gescheiden was</i>	
1931	Overlijden van schilder Peter Scheijven, na zelfdoding door ophanging		<i>'onherbergzame heide- en moerasgebieden van Nederweert als het duivelse voorgeborgte van de hel [...] de enige juiste plek voor een katholieke zelfmoordenaar'.</i>
1941	Burgemeester van Uden in brief aan Gedeputeerde Staten van Limburg. ⁹⁴	<i>'[er] kunnen ook lijken van anderenkenden worden begraven'</i>	<i>'waar lijken worden begraven, welke niet kunnen worden geïdentificeerd'.</i>
1944		<i>'near the r.C. Church in Nederweert are buried (this ground is not consecrated) [volgen de namen van acht geallieerde militairen]'</i>	
1950	Overlijden van Teuntje Kaan	<i>'begraven (in ongewijde grond)</i>	

⁸⁹ Gemeente-archief Weert, Archief St.-Lambertusparochie Nederweert, inv. nr. 67.

⁹⁰ RHCL 01.04 PA inv. nr. 7419. Brief van Burgemeester en Wethouders van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1870 okt 26.

⁹¹ Transcriptie door Guus Janssen, Sittard, maart 2019.

⁹² GAN OA 3 Notulen gemeenteraadsvergaderingen 1888-1908, 1898 mrt 4 en 1898 mei 18.

⁹³ GAN OA inv. nr. 71 Verslag van de toestand der gemeente 1916.

⁹⁴ GAN NA inv. nr. 2583. Brief van de burgemeester van Nederweert aan Gedeputeerde Staten van Limburg, 1941 mrt 1.

	(protestant), omgekomen door een ongeval. ⁹⁵	<i>op het Lambertuskerkhof. Dit omdat zij niet gedoopt was!</i>	
1956	Burgemeester Van Uden in brief aan Gezondheidsraad. ⁹⁶	<i>'personen van andere gezindten en dergelijke'</i>	
1959	Kerkbestuur St.-Lambertusparochie. ⁹⁷		<i>'[als] weinig eervol beschouwd voor het begraven van lijken. Ook in de volksmond heeft deze begraafplaats een ongunstige naam'</i>

De conclusie is dat het onderscheid tussen de bijzonder (katholieke), algemene begraafplaats in de dorpskern en de algemene begraafplaats in de heide van de Schoordijk niet zo scherp te trekken is. De basis voor het handelen van de pastoor was het kerkelijk recht. Daarin staan onder andere de gedetailleerde instructies over hoe te handelen bij dood en begrafenissen. Een kerkelijke begrafenis moest geweigerd worden aan (o.a.):

1. *Zelfmoordenaars, als zij met voorbedachten rade gehandeld hebben. Wanneer dit laatste niet zeker is, mag de kerkelijke begrafenis niet geweigerd worden.*
2. *Zij die bekend staan als afvalligen van het Christelijk geloof, als aanhangers van een kettersche, atheïstische of schismatieke secte of als leden van de vrijmetselarij of van andere soortgelijke vereenigingen (zoals) alle geheime genootschappen die tegen de Kerk of tegen den Staat ageeren.⁹⁸*

Verder gold in zijn algemeenheid in de katholieke kerk het adagium 'wat God verbonden heeft, scheidt geen mens'. Het canoniek recht kent voor kerkelijk gesloten huwelijken in enkele welomschreven gevallen wel de mogelijkheid van de nietigverklaring van een kerkelijk huwelijk.

Enkele voorbeelden uit de in het vorige hoofdstuk beschreven casuïstiek:

Zelfmoordenaar Brangers mag in 1874 gewoon op de katholieke begraafplaats worden begraven omdat de toenmalige pastoor compassie heeft met diens geestestoestand. Maar de latere pastoor Veltmans denkt daar anders over in 1931 als schilder Peter Scheijven op vergelijkbare manier als Brangers aan zijn einde komt. Veltmans wenst hem bewust een rustplaats in de onherbergzame heide toe. Een stap die in 1966 postuum wordt teruggedraaid door hem te herbegraven bij de kerk in het centrum (waarbij overigens onbekend is of dit op het bijzondere of algemene gedeelte gebeurde; vermoedelijk dat laatste).

Gepensioneerd legerveteraan Heemskerk is in 1856 niet katholiek maar doordat hij zich op zijn sterfbed alsnog tot katholiek laat transformeren, krijgt hij een begraafplek op het katholieke, bijzondere deel. Collega legerveteraan Ridder is eveneens niet-katholiek maar kan door verdrinking niet worden 'getransformeerd' en wordt in 1883 op de algemene begraafplaats bij de kerk begraven. En als die in 1898 wordt opgeheven en naar de Schoordijk werd verplaatst, verhuist zijn stoffelijk overschot mee.

Verder worden in de casuïstiek de status 'algemene begraafplaats' en 'niet-gewijde bijzondere begraafplaats' wel eens naast elkaar gebruikt. Zo kan het gebeuren dat de

⁹⁵ Jaap Kaan, *Wij kwamen uit het noorden* (Nederweert 2003), p.73-74.

⁹⁶ GAN NA inv. nr. 2286. Brief van de Gezondheidsraad aan Burgemeester en Wethouders van Nederweert d.d. 12 juli 1956. Beantwoord per brief d.d. 1956 aug 14.

⁹⁷ GAN NA inv. nr. 2584, Brief van B&W van Nederweert aan het RK Kerkbestuur, 1959 okt 26.

⁹⁸ Ontleend aan: *Het kerkelijk recht – commentaar op den Codex met vermelding van het particulier kerkelijk recht voor Nederland en België* (Roermond, Maaseik 1947) p. 724. Met dank aan pater Jan Verboogen die zo vriendelijk was deze gegevens na te zoeken.

protestantse Teuntje Kaan in 1950 niet wordt begraven op de formele algemene begraafplaats (n.l. die van de Schoordijk) maar op het niet-gewijde gedeelte van de bijzondere begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk. Een locatie die pas in 1960 formeel het predikaat van 'algemene begraafplaats' zal krijgen, de formalisering van een reeds bestaande situatie. Maar wel een plek die sinds 1978 is opgegaan in de totale bijzondere begraafplaats bij de kerk. Zodat daar zowel katholieken als (enkele) protestanten vredig naast elkaar liggen op wat formeel als een strikt katholieke begraafplaats te boek staat. Het kan verkeren...

5 Waardenstelling

Cultuurhistorisch gezien heeft de begraafplaats bij de St-Lambertuskerk een hoge waarde, en dat geldt zeker ook voor de gedeelten daarvan die ooit algemene (niet-katholieke) begraafplaats waren. Het herinnert aan een tijdsbeeld uit Nederweert waarin religieus andersdenkenden en outcast van de samenleving in het dodenbestel gediscrimineerd werden. Deels op wettelijke grondslag gebaseerd en anderdeels op keuzes van de kerkelijke en gemeentelijke overheid. Het eerste was wettelijk geregeld, het tweede was persoonlijke willekeur van de met name de geestelijkheid en ook het gemeentebestuur. Dat manifesteerde zich in Nederweert bijvoorbeeld in het feit dat niet-katholieken niet alleen op een afgezonderd stukje van de begraafplaats, maar liefst ook ver uit het zicht, 'in de heide', begraven moesten worden.

De begraafplaats heeft geen beschermde status. Wel is het zo dat een redelijk groot aantal graven de status van gemeentelijk monument heeft (overigens geen van alle betrekking hebbend op de algemene begraafplaats). Verder heeft de begraafplaats om evidente redenen twee facetten: een bovengronds en zichtbaar gedeelte (bestaande uit kruisen, zerken en monumenten) en een ondergronds gedeelte (bestaande uit de inhumaties en sinds enige tijd ook de begravingen van crematies). Vanwege dat ondergrondse deel zit er dus ook een archeologisch facet aan deze locatie, en daartoe beperkt dezer rapportage en waardenstelling zich.

De hier beschreven waardering beperkt zich tot de delen van de begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk die in het verleden gebruikt zijn als 'algemene begraafplaats'.

Tabel 3. Waarderings tabel voormalige 'algemene begraafplaats(-en)' bij de St.-Lambertuskerk.

aspect		waardering			toelichting
		laag	gem.	hoog	
archeologisch		X			ondergrond verstoord door eeuwenlange begravingen
cultuurhistorisch				X	onderdeel van verhaallijn over maatschappij en omgang met andersdenkenden
landschappelijk		X			algemene deel begraafplaats niet als zodanig herkenbaar, wel onderhouden en in gebruik
toeristisch/recreatief			X		enig potentieel bij prudente inbedding in toeristische storytelling
religieus/sociaal	fysiek	X			de meeste grafplekken (niet alle) zijn herbestemd
	formeel	X			status als algemene begraafplaats is opgeheven
	mentaal		X		zekere emotionele herinneringswaarde voor betrokken families en nabestaanden

In archeologisch opzicht zal het terrein een lage mate van conserveringsgraad hebben. Op de bewuste locatie wordt al (minstens) sedert de late middeleeuwen begraven. Een schatting van het aantal graven komt in de buurt van 65.000 sedert het jaar 1400, zodat op elke

begraafplek gemiddeld al circa 6 a 8 keer eerder iemand is begraven in de afgelopen 700 jaar.⁹⁹

Resumerend is de waarde van de locatie dus vooral hoog als het gaat om zijn cultuurhistorische en verhalende belang, als *lieu de mémoire*. Ook het feit dat de begraafplaats als geheel nog steeds in gebruik is, goed onderhouden wordt en (dus) een sociaal-maatschappelijke functie vervult, is betekenisvol. Een en ander staat in tabel 3 nader uitgewerkt.

---

⁹⁹ Onderbouwd in: Alfons Bruekers, *De Broederschap van Onze Lieve Vrouw, Geloof, dood en sexuele moraal in het zeventiende-eeuws Nederweert*, in: (Alfons Bruekers, red.) *Nederweerts Verleden, Mensen, Macht en Middelen* (Nederweert 1996) p. 91-198.

6 Conclusies en samenvatting

Met een korte onderbreking in de periode 1898-ca. 1945 bevond zich in de periferie van de eeuwenoude 'bijzondere' (=katholieke) begraafplaats bij de St.-Lambertuskerk van Nederweert een niet-gewijd gedeelte. In feite was er zelfs sprake van twee verschillende plekken. Deze 'algemene begraafplaats' was bestemd voor overledenen van niet-katholieke huize, of waar om andere redenen geen plek voor kon worden gegeven, zoals zelfdoders. De oorsprong ervan is niet duidelijk maar zal in de vroege 19^e eeuw liggen. Vanaf het midden van die eeuw, in elk geval sedert het instellen van de Begraafwet in 1869, voerde het gemeentebestuur het beheer, toezicht en onderhoud van deze begraaflocatie en werd het gebruik geformaliseerd.

De redenen om wel of niet begraven te mogen worden op de katholieke begraafplaats waren nogal aan interpretaties onderhevig en varieerden ook nogal in de loop der jaren. Soms waren ze gebaseerd op de Begraafwet, andere keren een letterlijke interpretatie van het kerkelijk recht, soms echter gebaseerd op publieke opinie en helaas soms ook op basis van persoonlijke inschatting door de geestelijkheid (hetgeen overigens zowel in het voordeel als in het nadeel van de overledene kon uitpakken). Het is pas sedert 1989, bij de ingebruikname van de gemeentelijke begraafplaats te Nederweert-Kreijel, dat het begrip 'algemene begraafplaats' synoniem is voor wat in de Begraafwet van 1869 eigenlijk bedoeld was, namelijk het bieden van een laatste rustplaats zónder onderscheid naar religie of levensovertuiging. Het begrip 'algemene begraafplaats' is overigens bij wet van 1991 vervangen door 'gemeentelijke begraafplaats' maar wordt in Nederweert in de volksmond nog steeds gebezigd.

Aan de hand van archiefonderzoek naar de besluitvorming van zowel gemeentebestuur als kerkbestuur kon een beeld worden gereconstrueerd van de omgang met de algemene begraafplaats in Nederweert. Verder is aan de hand van casuïstiek een zevental gevallen uit de periode 1856-1950 geanalyseerd om daarmee inzicht te krijgen in het verschil tussen theorie en praktijk, dat er wel degelijk blijkt bestaan te hebben.

Tenslotte is een archeologische waardenstelling uitgevoerd. Dat woord 'archeologie' dient hier geïnterpreteerd te worden in de niet-strikt benedenmaaieldse sfeer, maar als totaalwaardering voor deze nog steeds zichtbare plekken nabij de St.-Lambertuskerk. In strikt-archeologische zin is de waarde van de begraafplaats zeer laag. Echter, de waarde van deze locatie(s) voor het vertellen en uitdragen van de Nederweertse cultuurhistorie is groot. Moge deze rapportage en waardering dan ook de aanleiding zijn om – in wat voor vorm dan ook – nog een keer aandacht te schenken aan dit betekenisvolle *lieu de mémoire*. Als we het in het huidige tijdsgewricht hebben over inclusiviteit en diversiteit valt hier met terugwerkende kracht nog wel wat eerherstel en rectificatie te plegen. Dat zou daarmee een aanbeveling voor de kerkelijke en burgerlijke bestuurders van Nederweert kunnen zijn. Wellicht in samenhang met het 'Andersdenkenkerkhof' aan de Schoordijk in Nederweert.